

Muaviye b. Ebî Süfyan'ın Muhaliflerini Bertaraf Etme Yöntemleri

Melek Yılmaz Gömbeyaz
Dok. Öğr. U.Ü. Sos. Bil. Ens.
mygombeyaz@gmail.com

Özet

Emevî Devletinin kurucusu Muaviye b. Ebî Süfyan'ın muhaliflerini bertaraf etme yöntemleri konusu, onun hem iktidara uzanış öyküsündeki başarısını hem de iktidar yıllarındaki istikrarını sağlayan ilkelerini anlamak, dolayısıyla onun siyaset anlayışını ve hatta dünya görüşünü kavramak açısından önem arz etmektedir. Muaviye'nin hilafeti elde edişi, ardından da ikame edişi, kendinden önceki halifelere pek benzememesi açısından da dikkat çekicidir. Muhaliflerini veya muhalif olarak gördüğü kimseleri etkisiz hale getirme noktasında o, genel anlamda her yolu caiz gören bir anlayış ekseninde hareket etmiştir.

İşlerinde aklı ölçü kıldığını söyleyen Muaviye, muhaliflerine karşı bilinçli ve sistemli bir yaklaşım sergileyerek onlara uzlaşmadan şiddete doğru giden tedricî metotlarla yaklaşmıştır. Para, mal, makam-mevki gibi türlü vaatleri kullanarak muhalifleriyle diyalog kurmayı veya onları ikna etmeyi öncelikle deneyen Muaviye, bunların işe yaramadığı yerde gözdağı, tehdit, sindirme, maaşlarını kesme gibi psikolojik, politik ve ekonomik baskı yöntemlerini devreye sokmuş, bunların da yetersiz kaldığı durumlarda muhalifleriyle savaşmak veya onları bir şekilde öldürmek suretiyle bertaraf etmeyi bilmiştir.

Abstract

Methods of Muawiya b. Abi Sufyan in Eliminating His Opponents

This topic has importance in understanding the principles providing to Muawiya the success both in his getting and maintaining power. By doing this, he was strikingly different from the former caliphates. He followed a consideration that anything is allowable in eliminating his opponents.

Muawiya saying that he regarded reason as only source in his acts used gradual methods from agreement to severity against his opponents by behaving consciously and systematically. He firstly chose to establish a dialogue or convince them by making various promises such as money, property and position. When they didn't work, he applied methods of psychological, political, and economic suppression like intimidating, threatening, and cutting salary. In the last step, he eliminated them by warring or killing in some way.

Anahtar Kelimeler: Emeviler, Muaviye, Hz. Ali, Hariciler, Şia.

Key Words: Umayyads, Muawiya, Ali, Khawarij, Shia.

Giriş

Muaviye b. Ebî Süfyan'ın, muhaliflerini veya muhalif olarak gördüğü kimseleri bertaraf etme yöntemlerine geçmeden evvel, kısaca onun hayatından bahsetmek, onu tanımamıza yardımcı olacak bazı özelliklerine değinmek, konunun sağlıklı bir şekilde anlaşılması ve anlatılması açısından uygun olacaktır.

Muaviye b. Ebî Süfyan, 602 veya 603 yılında¹ Mekke'de doğmuş olup, gerek annesi Hind binti Utbe b. Rabîa, gerekse babası Ebû Süfyan b. Harb b. Ümeyye tarafından şehrin en muteber kabilesi sayılan Kureyş'e mensuptur. Böyle bir aile içerisinde dünyaya gelen Muaviye, hem iyi bir eğitim alarak okur-yazar olan sayılı kişiler arasına girmiş hem de babasının yanında özellikle siyasî ve askerî idare hakkında tecrübe kazanma fırsatı bulmuştu. Büyük olasılıkla Mekke'nin Fethi esnasında m. 630 yılında Müslüman olduktan sonra² Hz. Peygamber'e katiplik yapmaya başladı.³ Hz. Peygamber'in ardından Suriye'ye gönderilen orduda ağabeyi Yezid ile birlikte ordunun

¹ Bu konudaki tartışmalar için kaynaklarıyla beraber bkz. Aycan, İrfan, *Saltnata Giden Yolda Muaviye bin Ebî Süfyan*, Ankara, 2001, s. 34.

² İbn Kuteybe, *el-Meârif*, Beyrut, 1970, s. 153; İbn Abdilberr, *el-İstiâb fî Marifeti'l-Ashâb*, I-IV, Beyrut 1940, c. III, s. 1416; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, (thk. Muhammed İbrahim-Muhammed Ahmed Aşur), I-VII, ys., 1970, c. V, s. 209.

³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-IX, Beyrut, 1957-1960, c. I, s. 26-28; Cevad Ali, *el-Mufasssal fî Tarihi'l-Arab Kable'l-İslam*, Beyrut, 1993, c. VIII, s. 122, 130; Sönmez, Abidin, *Rasûlullah'ın İslam'a Davet Mektupları*, İstanbul, 1984, s. 65.

komutasında görev aldı.⁴ Başarılarıyla göz doldurmaya başlayan Muaviye, halife Hz. Ömer tarafından önce Ürdün⁵, ardından da ağabeyi Yezid'in vefatından sonra onun yerine Dımaşk valiliğine getirildi.⁶ Bu dönemde de başarılı fetihler gerçekleştiren Muaviye, yakın akrabası olan Hz. Osman'ın halife olmasıyla Suriye genel valiliğine atandı⁷ ve asıl nüfuzunu bu süreçte kazanmaya başladı. Ayrıca Suriye'nin en güçlü kabilesi Kelb'e mensup Meysun ile yaptığı evlilikle kazandığı potansiyelin yanı sıra "kendine has bir ordu" da oluşturan Muaviye, sağladığı bu düzen ile bölge halkının takdir ve desteğini kazanmayı bildi.⁸

Suriye valiliği boyunca kendi bölgesinde adeta halife gibi davranan Muaviye, Hz. Osman döneminin "fitne" sıfatıyla anılan ve Halifenin öldürülmesine kadar varan olayların yaşandığı ikinci altı yıllık bölümünde Ümeyyeoğulları ailesinin de arzuladığı şekilde bu ailenin yeni reisi ve belki de zihinlerinde, devletin müstakbel lideri konumuna yerleşti.⁹

Muaviye b. Ebî Süfyan, Hz. Osman'ın şehid edilmesinin ardından Medine'de halife seçilen Hz. Ali'ye beyat etmediği gibi, onu Hz. Osman'ın katli sürecinde sessiz kalmanın ötesinde onun katillerini koruduğu, dolayısıyla bu cinayetin sorumlularından biri olduğunu belirterek Hz. Ali'yi hedef gösterdi. Kendisini de maktul halifenin velisi ilan ederek, onun hakkını savunmak adına Şam halkından beyat alan Muaviye,¹⁰ Hz. Ali'ye karşı yürüttüğü mücadeleye yeni bir boyut daha kazandırarak halifenin meşruiyetini tartışmaya açtı. Hz. Ali'nin sayısız beyat çağrılarına cevaben o, halifeye katillerin derhal cezalandırılması, sonra da şura ile yani bir halife seçilmesi gerektiğini ısrarla dile getirdi.¹¹ Bu uzlaşmazlık, tarafları savaş meydanına götürdü. Neticede kesin bir şekilde mağlup olmasına ramak kalan Muaviye, akıllı danışmanlar edinmesinin meyvesini aldı. Nitekim iktidar hayallerini savaş meydanında yitirme noktasına gelen Muaviye, valisi Amr b. el-Âs'ın kurnazlığı sayesinde, Suriye askerle-

⁴ Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, (thk. Rıdvan Muhammed Rıdvan), Beyrut, 1983, s. 115, 135.

⁵ Taberî, *Tarihü'l-Ümem ve'l-Mülük*, (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), I-XI, Beyrut, 1967, c. IV, s. 60.

⁶ Belâzurî, *Fütûh*, s. 146; Ya'kûbî, *Tarih*, I-II, Beyrut, 1960, c. II, s. 150; Taberî, *Tarih*, IV, 62; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, I-X, Beyrut, 1986, c. II, s. 392.

⁷ Belâzurî, *Fütûh*, s. 187-188.

⁸ İbn Hibbân, *Kitâbü's-Sikât*, I-II, Haydarabad, 1975, c. II, s. 284.

⁹ Konu hakkında detaylı araştırma için bkz. Apak, Adem, *Hz. Osman Dönemi Devlet Siyaseti*, İstanbul, 2003.

¹⁰ İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyase*, (thk. Taha Muhammed ez-Zeynî), I-II, Beyrut 1985, c. I, s. 74; Taberî, *Tarih*, IV, 562; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 142.

¹¹ Taberî, *Tarih*, V, 5-6; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 146; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (thk. Ahmed Ebü Mülhem ve ark.), I-XV, Beyrut, 1988, c. VII, s. 258.

rinin mızraklarının uçlarına Kur'an sayfelerini takmaları¹² şeklinde sembolleşen hakem tayini talebi ile hezimetten kurtulduğu gibi, bu durum sayesinde halifeyi de iki tarafı keskin bıçak hükmünde bir karar vermeye ve içinden çıkılmaz bir karmaşanın içine sokmaya muvaffak oldu. Halifenin ordusu bu noktada ikiye bölündü ki, bir tarafta onu öldürmekle dahi tehdit ederek bu teklifi kabule zorlayanların, öte yandan da şiddetle karşı çıkanların baskıları karşısında Hz. Ali, bunun apaçık bir hile olduğunu defalarca belirtse de bu işe evet demek zorunda kaldı. Üstelik ilginçtir ki, ilk başta Hz. Ali'yi hakem konusunda kabule zorlayanlar daha sonra fikir değiştirerek onu bu konuda suçlamış, halifeye karşı isyan bayrağı açmak suretiyle, Hz. Ali'ye halifeliğini neredeyse Muaviye kadar zehir edecek bir grup haline gelmişlerdir.¹³

Hz. Ali'nin, Hariciler denen bu grupla uğraşmasından doğan fırsatı iyi değerlendiren Muaviye, halifeye bağlı merkezlere saldırılar düzenleyerek halifeyi iyice yıprattı. Nihayetinde 40/660 senesine gelindiğinde, halifeliği boyunca enerjisinin büyük kısmını harcadığı Haricilerden İbn Mülcem adlı kişi tarafından şehid edildi.¹⁴ Bundan sonra, Hz. Ali taraftarlarınca beyat edilen oğlu Hz. Hasan'ın da halifeliğini tanımayan Muaviye, onunla savaşmak üzere Irak'a yöneldi.¹⁵ Ancak, Muaviye'nin Hz. Hasan'ın her türlü talebini kabule hazır anlaşma teklifleri bir yana, babasını yarı yolda bırakan ve sürekli renk ve ton değiştiren bir meşrebe sahip¹⁶ insanlardan oluşan ordusuna güvenmeyişi gibi sebeplerle Hz. Hasan, halifeliği zaten onu elde edeceği aşık olan Muaviye'ye teslim etti.¹⁷ Böylece h.41/m.661 yılında gerçekleşen anlaşmanın ardından Kufe'ye girerek halktan beyat alan Muaviye, yaklaşık bir asır sürecek Emevî Devleti'ni kurarak halife ünvanını almış oldu.¹⁸

¹² İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 31-32; İbn Abdirabbih, *el-İkdü'l-Ferîd*, (thk. Müfid Muhammed Gamiha ve ark.), I-IX, Beyrut, 1987, c. IV, s. 364; Taberî, *Tarih*, V, 48.

¹³ Ya'kûbî, *Tarih*, II, 188-189; Taberî, *Tarih*, V, 49 vd.

¹⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 35-38; Dineverî, *el-Ahbâru't-Twâl*, (thk. Ömer Faruk Tübbâ), Lübnan-Beyrut, ts., s. 197-198; Taberî, *Tarih*, V, 144-148.

¹⁵ Dineverî, *Ahbâru't-Twâl*, s. 200; Ya'kûbî, *Tarih*, II, 215.

¹⁶ Algül, Hüseyin, *İslam Tarihi*, I-IV, İstanbul, 1991, c. II, s. 554.

¹⁷ Bu hususta bazı Batılı yazarların farklı yorumları karşısında "Hz. Hasan, Muaviye ile, ne Hitti'nin dediği gibi, kendisinden daha muktedir rakibi lehine hilafet makamından hak talep etmekten vazgeçip, sefa sürmek ve rahat yaşamak için, ne de Brockelman'ın dediği gibi, ordularını harbe sevk etmek konusunda karar vermek kudretinden aciz olduğu için, uzlaşma yoluna gitmiştir" diyen Kapar'a göre Hz. Hasan, verdiği kararlar, sonu olmayan bir mücadeleyi bitirerek son derece isabetli bir davranışta bulunmuştur. (Kapar, Mehmet Ali, *Halifeliğin Emevîler'e Geçişi ve Verasete Dönüşmesi*, İstanbul, 1988, s. 35, 37).

¹⁸ Dineverî, *Ahbâru't-Twâl*, s. 202; Taberî, *Tarih*, V, 162; İbn Abdilberr, *el-İstîâb fî Esmâi'l-Ashâb*, I-IV, Beyrut, 1940, c. I, s. 387. Muaviye'nin iktidara

“Onun için halife ünvanı, 20 yıllık gayretlerinin ve emektar Suriyeli memurlarının sadakati sayesinde elde ettiği bir emr-i vâki'nin resmî tasdikinden ibaret idi.”¹⁹

Hız. Ali döneminde Haricî ve Şiîler'in yurdu haline gelen Irak'a²⁰ girerek beyat alan Muaviye, Şam'a dönmek üzere yola çıkmamıştı ki, Hariciler Kufe'de ayaklanmalara başladılar. Üstelik ilk karşılaşmalarında Suriye ordusunu mağlup eden Hariciler,²¹ muhalefetlerinde ne kadar kararlı olduklarının ve kendi bildiklerini okuyacaklarının da mesajını verdiler. Bu yenilgi karşısında Muaviye, Kufe halkına yaşadıkları şehirdeki her karmaşadan onları sorumlu tutacağını, içlerindeki asileri dizgin altında tutmalarını aksi takdirde başlarına geleceklerin sonuçlarına katlanacaklarını kesin ve keskin bir dille ifade etti.²²

İktidarı boyunca halkı nabzını tutmaya çalışan Muaviye, Şiî ve Haricî taraflar arasındaki soğukluğu, bilhassa Şiîler'in Hariciler'e karşı beslediği intikam duygusunu kendi menfaatleri doğrultusunda kullanarak, ordusunu yıpratmaya gerek kalmadan bu iki baş muhalif grubu birbirine kırdırdı. Nitekim Haricî isyanlarının pek çoğu bu hissiyat ve Muaviye'nin tehditlerinin oluşturduğu baskı neticesinde halifeyle işbirliği yapan Şiîlerce bastırıldı.²³

Muaviye'nin, hem muhaliflerine karşı en büyük kozu, hem de devlet otoritesinin teminatı, yetenekli valileriydi. Nitekim dört Arap dehasından²⁴ biri olan Muaviye, diğer üç deha olarak anılan Amr b. el-Âs,²⁵ Mugîre b. Şu'be²⁶ ve Ziyad b. Ebîh'i²⁷ bir şekilde kendi safla-

---

uzanış süreci hakkında ayrıca bkz. Gadban, Münir Muhammed, *Muaviye b. Ebî Süfyan*, Dımaşk, 1980, s. 55-238.

¹⁹ H. Lammens, *Muâviye*, *İA*, c. VIII, s. 439.

²⁰ Aycan, İrfan, “Muaviye b. Ebu Süfyan”, *DİA*, c. XXX, s. 333.

²¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 22.

²² Belâzurî, *Ensâb*, IV, (thk. İhsan Abbas), Beyrut, 1979, c. IV, s. 164.

²³ Belâzurî, *Ensâb*, IV, 166 vd.; Ya'kübî, *Tarih*, II, 22; Taberî, *Tarih*, V, 173-176.

²⁴ “Dehânın tanımlanabilmesi için öncelikle zekânın bilinmesi gereklidir. Buna göre zekâ, anlama, ilişkileri algılama, kavrama, öğrenme, yeni durumlara uyuma, çıkarsama yapma, genelleme, çözümlenme, birleştirme, ayırt etme vs. gibi yeteneklerin toplamı (Hançerlioğlu, Orhan, *Ruhbilim Sözlüğü*, İstanbul, 1988, s. 31) veya problemlerin çözümünde lisanı kullanma kabiliyeti, belirli düzeyde düşünme ve muhakeme yeteneği olarak tanımlanır. (Arik, Alev, *Yaratıcılık*, Ankara, 1987, s. 15-16). Tüm bunların ortak yönleri birleştirildiğinde ise zekâ, kişinin yeni durum, engel ve problemler karşısında tecrübelerinden ve geçmiş öğrenmelerinden faydalanarak o an için gerekeni yapabilmesi, duruma uyum sağlayabilmesi ve yeni çözümlere ulaşabilme yeteneği olarak karşımıza çıkar. (Köknel, Özcan, *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, İstanbul, ts., s. 42)”. Bkz. Apak, Adem, *İslâm Siyaset Geleneğinde Amr b. el-Âs*, Ankara, 2001, s. 206.

²⁵ Minkarî, *Vak'atu Siffin*, (thk. Abdüsselam Harun), Beyrut, 1990, s. 34 vd., Ya'kübî, *Tarih*, II, 184-186; Taberî, *Tarih*, IV, 558-561.

²⁶ Ya'kübî, *Tarih*, II, 229; Taberî, *Tarih*, V, 172; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 228.

rına katarak onların idare kabiliyetlerinden sonuna kadar faydalanmayı bildi.²⁸ Büyük eyaletlerin idaresini bu güçlü valilerin ellerine emanet eden Muaviye, bu geniş yetki teslimine rağmen ipleri kendi ellerinde tutma konusunda asla taviz vermedi.

Kurucusu olduğu Emevî Devleti'ni yaklaşık 20 yıl istikrarlı bir düzeyde yöneten Muaviye, iktidarının son yıllarına doğru, aklının bir köşesinde beklettiği ve uğruna yoğun bir faaliyet içine girdiği, oğlu Yezid'i kendi yerine veliaht tayin etme planını da gerçekleştirmiş bir şekilde, h.60/m.680 yılında vefat ettiğinde yerini oğlu Yezid'e bırakmış oldu.

Tarihte, dört Arap dehasından biri olarak kabul edilen Muaviye,²⁹ hitabet gücünün yüksekliği, insanlara, anlayacakları dil-den konuşarak onları kazanmayı bilmesi, siyasetteki kurnazlığı, işleri nasıl gerekiyorsa öyle halletmesi, çevresini iyi tanıyan, gözlemleyen ve ileriye gören bir idareci olması, onu deha yapan en önemli özellikleridir.³⁰

Muaviye'nin dehasını, icraatlarının yanı sıra, hayata bakışını ifade eden ve idare tarzına da yansıyan sözlerinde de görmek mümkündür. O'na göre, akıl bir ölçektir; üçte biri meseleleri kavrayabilme kabiliyeti, üçte ikisi de bazen hataları görmezden gelebilme becerisidir. Yine, "akıllı kişi, sonunda girdiğine pişman olacağı hiçbir işe bulaşmayandır"³¹ diyen Muaviye'ye göre, insanların en sabırlısı da, görüşleri, fikirleri ve kanaatleri, duygularına, arzularına ve heveslerine galip gelen kişidir.³²

İnsanlarla arasındaki ilişkiler konusunda hassas olan Muaviye, "İnsanlarla aramda koparmadığım bir bağ vardır; onlar ipi gerdiklerinde ben gevşetirim, onlar ipi gevşetirse ben gererim" diyerek bu husustaki denge anlayışını yansıtmıştır.³³ İlişkilerinin sağlıklı yürütmesi adına özellikle kabile reislerine büyük önem veren Muaviye, belki de en fazla dikkati kendi kabilesiyle arasına koyduğu mesafe

²⁷ Ya'kûbî, *Tarih*, II, 229; Taberî, *Tarih*, V, 232-234; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 228.

²⁸ Bu husustaki değerlendirmeler için bkz. Gadban, *Muaviye b. Ebî Süfyan*, s. 245-260.

²⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, s. 351; İbn Abdirabbih, *el-İkd*, V, 7; İbn Abdilberr, *el-İstâb*, III, 1188; İbn Asakir, *Tarihu Medineti Dimaşk*, (thk. Ali Şiri), I-LXXVIII, Beyrut, 1977, c. XIX, s. 622; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, (thk. Şuayb el-Arnaût), I-XXV, Beyrut, 1988, c. III, s. 58; İbn Hacer, *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahabe*, I-IV, Beyrut, 1940, c. III, s. 2.

³⁰ Aycan, "Muaviye", *DİA*, XXX, 334.

³¹ İbn Abdirabbih, *el-İkd*, II, 105.

³² Cahız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, (thk. A. Muhammed Harun), I-IV, Kahire, 1948, I, 88.

³³ İbn Abdirabbih, *el-İkd*, V, 112.

noktasında göstermiştir. Kendi kabilesinin etkisi altında kalmamayı ilke edinen Muaviye, önemli eyaletlere başta Sakif olmak üzere başka kabilelerden valiler gönderirken, kendi akrabalarını, Mekke, Medine, Taif valilikleriyle hac emirliği gibi daha sembolik görevlerle sınırlandırmıştır.³⁴

Yaptığı cömert bağışlar ve vaatlerle pek çok muhalifini susturmayı da bir metot olarak benimseyen Muaviye'nin³⁵ siyasî hayatta başarılı olmasını sağlayan en dahice davranışlarından biri de, kendisi gibi dahi olan kişileri kendi saflarına çekerek onların yeteneklerinden faydalanmasıdır. Zira Muaviye, karşılaştığı en önemli zorlukları, Amr b. el-Âs, Mugîre b. Şu'be, Ziyad b. Ebîh gibi dâhi isimler sayesinde aşmış ve hedeflediği birçok noktaya onların güçlü idare kabiliyetleriyle ulaşmıştır.

Bütün bu özellikleriyle Muaviye, tarih sahnesinde, savaş meydanlarının anlı-şanlı bir kahramanı olarak parlamaktan ziyade, nadir yetişen bir diplomat, çevresini iyi tanıyan, tahlil eden ve dolayısıyla masa başı mücadelelerden hep zaferle ayrılan bir politikacı olmuştur.³⁶

Böylece Muaviye b. Ebî Süfyan'ın, kısa biyografisiyle beraber, idare sanatını şekillendiren kişilik özelliklerine ana hatlarıyla değindikten sonra, onun, muhaliflerini bertaraf etme yolunda kullandığı yöntemleri, kişilik özellikleriyle bütünleştirdiği siyaset ilkelerini, genel başlıklar halinde izah etmek mümkün olacaktır.

1. Vaat

Muaviye b. Ebî Süfyan, muhaliflerini etkisiz hale getirme noktasında genel bir prensip olarak benimsediği çeşitli vaatlerle ikna yöntemini, siyasi hayatının her safhasında kullanmıştır. Bu vaatler, bazen mal veya para, bazen makam-mevki bazen de af-eman teklifi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Muaviye'nin idari hayatına hakim olan ilkeleri, kendi ifadelerinde açık bir şekilde bulmak mümkündür. O, paranın iş gördüğü yerde konuşmaya, konuşmanın iş gördüğü yerde kılıca gerek görmediğini söylemiştir. Kendisine, cömertçe dağıtmış veya harcamış olduğu paraların çokluğundan yakınıldığında O, "muhtemel bir savaş bundan çok daha fazlasına mal olur" demiştir.

Gerek iktidara gelişi ve gerekse yaklaşık 20 yıl sürecek olan iktidar sürecinde Muaviye, yapmış olduğu maddi ikram ve taltiflerle

³⁴ Aycan, "Muaviye", *DİA*, XXX, 334.

³⁵ İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-Ahbâr*, (thk. Yusuf Ali Tavi), I-II, Beyrut, 1986, I, 63.

³⁶ Aycan, *Muaviye b. Ebî Süfyan*, s. 48.

hem muhaliflerini hem de kendisinden bazı beklenti veya talepleri olan taraftarlarını memnun etmeyi bilmiştir.

Muaviye'nin türlü vaatler yoluyla muhalif gördüğü kimseleri bertaraf etme girişimleri, siyasi arenada hükmetmeye başladığı Hz. Osman döneminin son yıllarından itibaren göze çarpar. Nitekim Hz. Osman'ın idaresi karşısında gün geçtikçe hoşnutsuzlukları artan ve tepkilerini muhalefet hareketine dönüştüren bazı Kufeliler'in Muaviye'nin idaresindeki Şam'a sürgüne gönderildiklerinde, Muaviye onları tesirsiz hale getirmek adına ilk çare olarak cömertçe ikram ve iltifatlarda bulunmayı tercih etmişti.³⁷ Bu yöntem, Hz. Osman'ın görevi başında öldürülmesinin ardından halife olarak kısmi beyat alan Hz. Ali karşısında yürüttüğü mücadelede de Muaviye tarafından uygulanmıştır. Bu mücadelenin askeri boyuta dönüştüğü Sıffin Savaşı'nın daha başlangıç safhasında Muaviye ile yazışan ve onun türlü vaatlerine kapılıp savaşı bırakanlar olmuştur.³⁸

Muaviye, hilafeti savaşırsız bir şekilde Hz. Hasan'dan alabilmek için bazı maddi bedeller ödemeye çoktan hazırды ki, Hz. Hasan'a, ne talep ediyorsa yazmasını istediği boş bir kağıt göndermesi buna işaret etmektedir. Sonuçta Muaviye Hz. Hasan'a geçimini temin etmesi ve borçlarını kapatması amacıyla Beytûlmaldden önemli bir meblağ ödemeyi; ayrıca Faris'teki bazı toprakların haracını da ona vermeyi taahhüt etti.³⁹ Bundan önce Muaviye, Hz. Hasan'ı kendisine karşı direnmeye ve onunla mücadeleye ısrarla teşvik eden Kays b. Sa'd ve Hz. Hasan'ın öncü kuvvetleri komutanı olan Ubeydullah b. Abbas'a da yolundan çekilmeleri için önemli maddi vaatlerde bulunmuştu. Onun bu cazip teklifleri Kays tarafından kesin bir şekilde reddedilse de, Ubeydullah'ın taraf değiştirmesini sağlamıştı.⁴⁰

Muaviye b. Ebî Süfyan, uzun yıllar sürecek olan iktidarını sağlam temeller üzerine kurmak ve istikrarla yürütmek adına, Araplar arasında deha olarak nam salmış olan kişileri kazanmak uğruna da oldukça cömert davranmış; güçlü bir kadro kurmak isteyen Muaviye, bazen mal, bazen makam bazen de eman vaatleriyle onları yanına çekmiş, iktidarını onlarla zirveleştirmiştir. Bunun ilk örneği de Amr

³⁷ Taberî, *Tarih*, IV, 325 vd.; İbnü'l-Esir, *Kâmil*, III, 70-72.

³⁸ Minkarî, *Vak'atu Sıffin*, s. 366.

³⁹ Dineverî, *el-Ahbârü't-Twâl*, s. 202; İbn Abdirabbih, *el-İkd*, V, 110-111; Mes'ûdî, *Murûcû'z-Zeheb ve Meâdinü'l-Cevher*, (thk. M. Muhyiddin Abdülhamid), I-IV, Kahire, 1964, c. III, s. 8; Zehebi, *el-İber fi Haberî Men Gaber*, (thk. Selahaddin Münecid), I-V, Kuveyt, 1960, c. I, s. 34-35. Bu durum Lammens, "Muaviye, cömertliği ve muazzam para tahsisleri sayesinde Peygamber ailesinin efradının, İbn Abbas, İbn Cafer, Hz. Hasan gibi "Alevî ve Haşimîlerin" rahat durmalarını sağlamıştır" şeklinde yorumlar. H. Lammens, "Muâviye", *İA*, V, 439.

⁴⁰ Ya'kûbî, *Tarih*, II, 214-215.

b. el-Âs'tır. Hz. Osman'ın evinin kuşatma altına alınmasının ardından Medine'yi terk eden Amr da siyasî istikbalinin Muaviye'nin yanında olduğunu görerek⁴¹ Hz. Ali'ye karşı verdiği gizli iktidar mücadelesinde Muaviye'yle beraber çalışma konusunda anlaşmıştı. Aralarındaki anlaşma gereğince Muaviye idareyi ele almasından sonra Mısır bölgesinin yönetimini iktidara ulaşması yolunda kendisine büyük yardımları dokunan Amr'a teslim edecekti. Mısır, ölünceye kadar Amr'ın idaresinde kaldı; ayrıca askerî harcamalardan geride kalan gelir de Amr'ın idi.⁴²

Muaviye'nin, muhaliflerini kendi saflarına çekme yolunda attığı adımların kararlılığı, muhalifinin deha özelliği nedeniyle kat kat artmaktadır. Bu noktada tıpkı Amr b. el-Âs gibi Arapların dahi olarak kabullendiği Ziyad b. Ebîh'i kazanma yolundaki ısrarı da bir diğer örnek olarak göze çarpar. O, bu hususta bir başka deha namı valisi, Basra valiliği ile kadrosuna kattığı Mugire b. Şube'den faydalanmıştır. Hz. Ali'nin güçlü Faris valisi Ziyad'ın Hz. Ali taraftarları nezdindeki nüfuzundan endişe eden Muaviye, baskı ve tehditlere boyun eğmeyen Ziyad'a karşı, ortak dostları Mugire b. Şu'be'yi devreye sokarak bu sorunu halletmeye çalıştı. Bu doğrultuda Muaviye, bir mektupla ona ve bazı arkadaşlarına eman göndermiş, beyat etmesi karşılığında yanındaki devlet malları hususunda Ziyad'ın verdiği ifadenin üzerine gitmeyerek yaptığı beyanı kabul etmiş⁴³, karşısında Ziyad gibi bir muhalifin cephe oluşturmasını engellemiştir. Muaviye, kadrosuna katma uğruna ciddi uğraşlar verdiği Ziyad'ı önce Basra (665) sonra da Kufe (670) valiliği ile⁴⁴ taltif etmek suretiyle, güçlü bir muhalifi, sadık bir hizmetkâra dönüştürmeye muvaffak olmuştur.

*"Muaviye, iktidara gelmek için en önemli adım olarak Arab'ın üç dahisini yanına çekmiştir. Bunlar, Amr b. el-Âs, Mugire b. Şu'be ve Ziyad b. Ebîh'tir. Eğer bunlar olmasaydı, Muaviye hilafeti elde etmeye muvaffak olamayacaktı."*⁴⁵

Muaviye sadece birey bazındaki muhaliflerine karşı değil, grup muhalefetine karşı da vaat yöntemine başvurmuştur ki, bunun belli başlı örnekleri Haricî ve Şii gruplara karşı tutumlarında ortaya çıkar. Yaklaşık 20 yıllık iktidarı boyunca Muaviye'nin başını ağrıtan en

⁴¹ Aycan, *Muaviye b. Ebi Süfyan*, s. 98.

⁴² İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyase*, I, 88; Ya'kûbî, *Tarih*, II, 186; İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk*, XIX, 157; Zehebî, *Tarihu'l-İslâm*, (thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî), I-XX, Beyrut, 1987, c. III, s. 94; Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar fi Tarihi'l-Beşer*, I-IV, İstanbul, 1286, c. II, s. 186; İbn Kesir, *el-Bidâye*, VII, 253.

⁴³ Taberî, *Tarih*, V, 176-177.

⁴⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 99; Taberî, *Tarih*, V, 216, 234.

⁴⁵ Zeydan, Corci, *İslam Medeniyeti Tarihi*, I-V, çev. Zeki Megamiz, İstanbul 1970, c. III, s. 101.

önemli meselelerin başında Haricî hareketi gelir. Sıffin Savaşı esnasında gelişen Hakem olayından sonra hem Hz. Ali'yi hem de kendisini düşman olarak kabul eden Hariciler'e karşı Muaviye'nin kullandığı yöntemlerden biri af/eman dileyenlerin cezalandırılmayacağı vaadidir.⁴⁶ Aynı yöntemi Muaviye, Hz. Ali taraftarlarının aykırı seslerini susturmak ve öfkelerini bastırmak için de kullanmıştır.⁴⁷ Bu noktada kabile reislerini de devreye sokarak, devlete karşı isyan hareketine karışan mensuplarına sahip olmaları, onları vazgeçirmeleri halinde asilere eman verileceği şeklinde uzlaşma vaadinde bulunmuştur. Bununla birlikte zaman zaman da kabile reislerinin ricasıyla muhaliflerine af kapılarını açan Muaviye, bilhassa destek tabanını oluşturan Yemenli kabileleri darıltmamak adına, pişman olup beyatlarını bildirdikleri takdirde kendilerinin güvende olacaklarını belirtmiştir.⁴⁸

2. Merkeziyetçi Yönetim- Muktedir Vali İşbirliği

Muaviye b. Ebî Süfyan, Suriye haricindeki yerlerde, toplumda oluşturduğu tabandan ziyade şahsî kabiliyetleriyle temayüz etmiş olan kimselerden istifade etmiş ve bu kişilere buldukları bölgelerde geniş imkanlar tanımıştır. Ancak o, şartların oluşmasıyla birlikte zamanla merkeziyetçi bir idareye yönelerek, vilayetleri belli ellerde toplamıştır.⁴⁹ Halifeliği boyunca kendi kabilesinin nüfuzu altına girmemeye çalışan Muaviye, bu anlamda maktul halife Hz. Osman'ın durumuna düşmemek için de önemli eyaletlere başka kabilelere – özellikle idare sanatında ehil olan- Sakif kabilesine mensup güçlü ve tecrübeli valiler tayin etmiş⁵⁰, ayrıca kendi uygulamalarında hilm ve teenniye tercih etse de görevlendirdiği valilerin sertlik yanlısı icraatlarının açık-gizli destekçisi olmuştur.

Tam bir diplomat olup çevresini iyi tanıyan, ileriye gören bir idareci olarak Muaviye, düşmanlarının en ağır sözleri karşısında dahi kendini tutup soğukkanlılığını korusa da aynı hoşgörüyü valilerinin göstermelerine pek de sıcak bakmamış hatta bu noktada ılımlı bir tavır takınan valisi Mugîre b. Şu'be'yi azletmeyi dahi düşünmüştür.⁵¹

Merkezî otorite-muktedir vali güç birliğinin en gözde ismi, Muaviye'nin gücüne güç katan ve devletin bekası adına, hala büyük tenkitler alan bazı işler yapan Ziyad b. Ebîh'tir. Ziyad, halifeye beyati reddeden gerek Haricî, gerekse bir zamanlar arkadaşları olan Şiilere

⁴⁶ Belâzurî, *Ensab*, IV, 166-167, 174-175.

⁴⁷ Taberî, *Tarih*, V, 163-164; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 285.

⁴⁸ Belâzurî, *Ensâb*, IV, 257; Taberî, *Tarih*, V, 278-279.

⁴⁹ Aycan, İrfan - Sarıçam, İbrahim, *Emeviler*, Ankara, 1993, s. 12

⁵⁰ Yiğit, İsmail, "Emeviler", *DİA*, c. XI, s. 89.

⁵¹ Aycan, "Muaviye", *DİA*, XXX, 334.

karşı en katı tedbirleri almış, en sert hutbeleri irad etmiş, gerekli gördüğünde de en ibretlik infazları gerçekleştirmiştir. Halk arasında fitneye yol açarak devlet otoritesini zedelemekle itham ettiği herkese karşı amansız bir savaş açan Ziyad, bu özellikleriyle Muaviye'nin en etkili ve baskın valisi olmuştur. Halifeden aldığı destekle, şehirde gece sokağa çıkma yasağı ilan etmiş, uyarılara rağmen yasağı ihlal edenleri derhal öldürmüş, şehrin emniyeti için sürekli muhafız birliği oluşturmuş, isyancıları, o zamana dek görülmemiş yöntemlerle cezalandırmıştır.⁵² Böylelikle Ziyad'ın, idaresi altındaki yerleri, eşi benzeri görülmemiş bir disiplinle yöneterek, sadece dinî ve siyasî anlayış farkından kaynaklanan isyanları değil, aynı zamanda soygun, fuhuş, gasp, yağma gibi, otorite boşluğundan ortaya çıkan adi suçları da önleme konusunda başarılı olduğunu⁵³, halifeye rahat nefes aldırıldığını söylemek mümkündür.

Ziyad'dan sonra Basra valiliğine getirilen oğlu Ubeydullah b. Ziyad da devletin baş problemi olan Hariciler'e karşı ılımlı yaklaşmış ve hatta hapistekileri serbest bırakmışsa da, Hariciler'in açık muhalefeti karşısında tamamen tavır değiştirerek babasını aratacak yollara başvurmuştur. Bu doğrultuda o, şüphe ve zan üzerine adam öldürmekten sakınmamış,⁵⁴ hapsettiği Hariciler'e, arkadaşlarını öldürdükleri takdirde serbest bırakılacaklarını vaad ederek onları birbirlerine düşürmek suretiyle Hariciler'den kurtulmaya çalışmıştır.⁵⁵

Burada son olarak şunu da yinelemek gerekir ki, valilerinin baskı ve şiddet içeren politikalarından pek de rahatsız olmayan Muaviye, gerek Şii gerekse Harici muhaliflerini büyük ölçüde onların insafına bırakmışsa da, geniş yetkiler tanıdığı muktedir valilerinin üzerinden, merkezin (denetim) gölgesini eksik etmemiş, valilerce isyancılara karşı alınacak tedbirler, verilecek cezalar ona sorulmaksızın hayata geçirilmemiştir.⁵⁶

3. Tedricilik

Muaviye b. Ebî Süfyan, ulaşmak istediği noktalara sağlam adımlarla, hesaplı bir şekilde ulaşma hususunda siyasî hayatının hemen her safhasında başarılı bir örnek olmuştur. Bu konuda en bariz misal olarak iktidar olma sürecindeki politikası zikredilmelidir.

Siyaset sahnesinde küçük rollerle yetinmeyi sevmeyen Muaviye, daha Hz. Ömer döneminde, Suriye bölgesi fetihleri esna-

⁵² Belâzurî, *Ensâb*, IV, 196-197; İbn A'sem, *Kitâbu'l-Fütûh*, I-IV, Beyrut, 1986, II, 304; İbn Abdîrabbih, *el-İkd*, V, 270.

⁵³ Aycan, *Muaviye b. Ebî Süfyan*, s. 173.

⁵⁴ Taberî, *Tarih*, IV, 360.

⁵⁵ Taberî, *Tarih*, V, 524.

⁵⁶ Belâzurî, *Ensâb*, IV, 177.

sında önce ordu komutanlığına⁵⁷ daha sonra da Şam valiliğine tayin edilmişti.⁵⁸ Bu süreçte Suriye bölgesi fetihlerinin başarıyla tamamlanmasının ardından, Kıbrıs'ın fethi için halifeden onay alamayan Muaviye,⁵⁹ bölgedeki hem devlet hem de şahsi otoritesini sağlamlaştırmak adına rotasını Anadolu'ya çevirdi. Buralara yaptığı seferler sonucunda bol ganimet elde ederek hızlı yükselişini sürdüren Muaviye, bir yandan ekonomik olarak güçlenirken öte yandan devletten çok kendisine bağlı sağlam bir ordu oluşturmayı başarmıştı.⁶⁰ Üstelik, bölgenin köklü kabilesi Kelb'e mensup Meysun ile evlenerek bu maddi ve askeri nüfuzuna bir de toplumsal boyutu eklemiş oldu.⁶¹ Böylece emin adımlarla iktidar yolunda ilerleyişini sürdürdü. Nitekim Muaviye'nin devlet kademelerinde görevlendirilişinin ordu komutanlığı veya valilik ile sınırlı kalamayacağı, bunların sadece bir başlangıç olduğu Emevî ailesi mensuplarınca da dile getirilmekteydi. Hz. Ömer döneminde Muaviye'ye Şam valiliği kapısı açılınca, onların Muaviye'ye, idareye uygun hareket etmesini, idarenin rahatsız olacağı işlerden uzak durmasını, dolayısıyla eline geçen bu fırsatı iyi değerlendirmesini tavsiye etmeleri, Muaviye'nin iktidara yürüyüşünü de içine alan sonraki dönemlere ışık tutması açısından dikkate değerdir.⁶² Bu bağlamda, Hz. Ömer döneminde Emevî ailesinin Muaviye ile yeşermeye başlayan iktidar umutları, aynı aileye mensup Hz. Osman'ın iş başına gelmesiyle beklenti boyutunu aşarak belli bir ivme kazanacaktır.

Hz. Osman zamanında dilediği gibi hareket etme imkanı bulan ve Suriye bölgesi valisi olarak yetkileri iyice genişleyen Muaviye'nin Hz. Osman'ın muhasara ve daha sonra şehit edilişi sürecinde takındığı tavır, onun iktidara yürüyüşünün ayak sesleri görünümündedir. Nitekim Muaviye'nin halifeyi Şam'a götürme teşebbüsü, muhalefetin başı olarak itham ettiği Muhacir'in'i bilhassa Hz. Ali'yi hedef göstererek tehditlerde bulunması, Emevî ailesinin diğer fertleri gibi, halifenin katledilmesini engelleyecek bir kaç etkisiz hareket dışında hiçbir ciddi girişimde bulunmayışı üzerinde düşünülmesi gereken noktalardır.

Halifenin, hasta yatağında değil de muhalifleri tarafından katledilerek ölmesi, Muaviye ve diğer Ümeyyeoğulları'na iktidar davala-

---

⁵⁷ Belâzurî, *Fütûh*, s. 175; Taberî, *Tarih*, IV, 62; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 391; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 20.

⁵⁸ Belâzurî, *Fütûh*, 192.

⁵⁹ Belâzurî, *Fütûh*, 175.

⁶⁰ Belâzurî, *Fütûh*, 192 vd.; Taberî, *Tarih*, IV, 250; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 45.

⁶¹ İbn Hibbân, *Kitâbü's-Sikât*, II, 284.

⁶² Aycan, *Muaviye b. Ebî Süfyan*, s. 61.

rını sürdürmeleri için sağlam bir bahane olacaktı.⁶³ Tam da bu noktada meşru zemin oluşmuşken, önünde büyük bir engel onu bekliyordu ki, o da hilafetin en güçlü adayı olarak görülen Hz. Ali idi. Bunun farkında olan Muaviye, daha Hz. Osman hayatta iken muhalefetin sorumlusu olarak işaret ettiği Hz. Ali'yi etkisiz hale getirmenin peşine düştü. Hz. Osman'ın katline göz yumduğu, hatta katillerine destek olup onları yanında barındırdığı, dolayısıyla suçluları cezalandırma vazifesini yerine getirmediği, binaenaleyh bunları yapmadıkça Hz. Ali'ye beyat etmelerinin mümkün olmadığını dillendirerek gerekçelerini ortaya koydu. Muaviye, bir yandan "katiller bir an evvel cezalandırılsın, hilafet işi de şuraya bırakılsın" derken, öte yandan "biz hilafeti istemiyoruz; bizim arzumuz, akrabası olarak, mazlum halifenin kanını müdafaa etmektir"⁶⁴ gibi ifadeleri sözlerine eklemek suretiyle masum ve meşru bir üslup kullanmayı tercih ediyordu.

Hz. Ali tarafından defalarca beyata davet edilen Muaviye, bu çağrılarını dikkate almadığı gibi, hilafetin meşru olmadığı gerekçesiyle halife olarak tanımadığı Hz. Ali'ye karşı bir dizi faaliyete girişti. O, bir yandan ashabın önde gelenlerine mektuplar göndererek Hz. Ali'nin halifeliğinin meşruiyetini sorgularken⁶⁵ öte yandan halifeye olan hislerini ona savaş bayrağı açacak derecede ileriye götüren, başını Hz. Aişe, Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvam'ın çektiği ve bazı Ümeyyeoğullarının da saflarında yer aldığı muhalefet hareketinin sonucunu bekliyordu.⁶⁶ Bu muhalefetin bir sonucu olan Cemel Savaşı'ndan halifenin galip çıkmasından sonra, halife ile asi vali Muaviye arasında askerî mücadele kaçınılmaz hale gelmişti. Neticede, Siffin'de cereyan eden savaşta, danışmanı Amr b. el-Âs'ın telkiniyle Suriye askerlerinin mızrak uçlarına taktıkları Kur'an sayfeleri ile Allah'ın hakemliğine sığınmaları şeklinde bir savaş hilesi ile yenilgiden son anda kurtulan Muaviye, sadece askerî bir zafer elde etmedi, ayrıca halifenin ordusunun parçalanmasına zemin hazırladı.⁶⁷ Bundan sonra Hz. Ali, bir taraftan bu karara karşı çıkarak ordusundan ayrılan Haricilerle öte taraftan hakemler toplantısında gündeme gelen, mevcut halifenin azli, Muaviye'nin ise halife ilan edilmesi⁶⁸ şeklindeki hileli kararın sancılılarıyla uğraşmak durumunda kalmıştır. Bu tarihten sonra Hz. Ali'nin kan kaybetme süreci hızlanırken, Muaviye iktidara koşar adımlarla yaklaşmaya başlamıştır. Hz. Ali'nin

⁶³ Aycan, *Muaviye b. Ebî Süfyan*, s. 89.

⁶⁴ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 88-91.

⁶⁵ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 89; Ya'kûbî, *Tarih*, II, 187.

⁶⁶ İbn Abdірabbih, *el-İkd*, V, 115.

⁶⁷ Minkarî, *Vak'atu Siffin*, 504 vd.; Dineverî, *Ahbâru't-Twâl*, s.198; Taberî, *Tarih*, V, 64-66; İbn Hibbân, *Kitâbü's-Sikât*, II, 293.

⁶⁸ Dineverî, *Ahbâru't-Twâl*, s.182-183; İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 117-120; Taberî, *Tarih*, V, 69-71.

içinde bulunduğu sıkıntılı ortamdan istifade etmeyi bilen Muaviye, son planlarını devreye sokarak Hz. Ali'nin elinde bulunan Mısır, Irak, Hicaz ve Yemen'i ele geçirdi. Hz. Ali daha sonra buraları geri alsa da halifelîği boyunca etrafını saran ateş çemberi, Muaviye'nin organize hamleleriyle içinden çıkılmaz bir hal almıştı. Bir süre sonra da, 40/660 yılına gelindiğinde Hz. Ali'nin, kendi ordusundan çıkan Haricilere mensup İbn Mülcem tarafından öldürülmesi⁶⁹ ile Muaviye, önündeki en önemli engelden kurtulmuş oldu.

Bütün bu olayların ardından Kudüs'te "emîru'l-mü'minîn" sıfatıyla beyat alan Muaviye⁷⁰ için, Iraklılar'ın başına geçen Hz. Hasan'ı bertaraf etmek hiç de zor değildi. Gerek askerî, gerek malî ve gerekse ictimai güç açısından iki taraf arasında uçurumlar vardı. Bu durumun farkında olan ve sonu olmayan bir mücadeleye girmenin, daha fazla kan dökmekten başka bir işe yaramayacağına kanaat getiren Hz. Hasan, bazı şartlar doğrultusunda hilafeti, zaten neredeyse onu elde etmiş olan Muaviye b. Ebî Süfyan'a bıraktı. Böylece, yıllardır aşama aşama, sabır ve bir o kadar da kararlılıkla⁷¹ yürüttüğü mücadelesinin sonucunda Muaviye muradına erdi; başkent Kufe'ye girerek halkın beyatını alarak Müslümanların yeni halifesi oldu.⁷²

Muaviye'nin, hedefine ulaşmada genel tavır haline getirdiği tedriciliğin en bariz örneklerinden biri de oğlu Yezid'in veliahtlığını gerçekleştirme sürecidir. O, Yezid'e veliaht olarak beyat alabilmek için yaklaşık yedi yıl uğraşmış; bu süre zarfında müsait ortamı hazırlamak için valileriyle birlikte dört koldan faaliyetlere girişmiştir. Yezid'in imajını tazelemek uğruna onu cihada göndermesi, yine itibar kazanması için onu hac emirliğı ve Bizans seferi ile görevlendirmesi, halkın gönlünü kazanmak, şair ve hatipleri tarafına çekmek gibi çeşitli sebeplerle cömertçe para dağıtması⁷³, farklı şehirlerden gelen heyetleri ikna görüşmeleri⁷⁴ onu hedefine ulaştıran hesaplı adımlar olmuştur. Nitekim Muaviye, siyasî hayatta ilerlemenin temel yöntemi olarak gördüğü ve uygulamalı olarak benimsediğı tedricî yaklaşımı, meşhur bir sözünde şöyle ifade etmiştir: "Paranın iş gördüğü yerde

---

⁶⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 35; İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 138; Ya'kûbî, *Tarih*, II, 212; Taberî, *Tarih*, V, 133-136, 143-152; Mes'ûdî, *Murûc*, II, 428.

⁷⁰ Taberî, *Tarih*, V, 161.

⁷¹ Nitekim Muaviye bu konuda: "Ben hilafete sizin sevginizle gelmedim; kılıcımla (turnaklarımla kazıyarak) yaptığım mücadele sonucunda geldim" dediğı rivayet edilmektedir. İbn Abdirabbih, *el-İkd*, IV, 170.

⁷² Dineverî, *Ahbâru't-Twâl*, 202; Taberî, *Tarih*, V, 162; Mes'ûdî, *Murûc*, III, 4.

⁷³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IV, 182.

⁷⁴ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 153, 157; Taberî, *Tarih*, V, 301-307; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 349-350.

konuşmaya, konuşmanın iş gördüğü yerde kırbaça, kırbacın iş gördüğü yerde kılıca gerek yoktur. Son çare olarak kılıca başvurulur.”⁷⁵

4. Psikolojik Baskı / Sindirme Faaliyetleri

Muaviye b. Ebî Süfyan'ın, muhaliflerini bertaraf etme yöntemlerinden biri olarak uyguladığı ve valilerine de sıkı sıkıya uygulattığı psikolojik baskı, hatta taciz uygulamalarının başta gelen örneklerini, onun Hz. Ali'ye karşı giriştiği mücadele sürecinde görmek mümkündür.

Muaviye, Müslümanların üçüncü halifesi Hz. Osman'ın görevi başında iken öldürülmesinin ardından hilafeti devralan Hz. Ali'ye, Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılmadan maktul halifenin velisi ve varisi olarak, ona beyat etmeyeceğini her platformda gündeme getirmekteydi. Mevcut karmaşık ortam da Muaviye'nin söylemleri için uygun bir zemin sağlıyordu.

Hz. Osman'ın kendi çocukları hayatta iken, Muaviye'nin onun velisi olup olamayacağı tartışmaları bir yana, Muaviye bu işi hukukî boyuttan çıkararak siyasî zemine taşımış⁷⁶; halifeyi, katilleri bir an önce cezalandırıp, layığıyla yerine getiremediği hilafet işini de şuraya havale etmesi gerektiği yönündeki taktik tutumuyla Hz. Ali'nin zaten henüz oluşmamış olan otoritesini sarsmayı başarmıştır. Bir başka ifade ile Muaviye'nin, üzerinden muhalefet yaptığı, katillerin cezalandırılması konusunun, hukukî bir hak talebinden ziyade, Hz. Ali'yi yıpratarak onun gücünü zayıflatma amacını taşıdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Muaviye açısından Hz. Ali'nin halifenin katillerinin destekçisi ve dolayısıyla katili olduğuna dair öne sürdüğü delili ise, katillerin Hz. Ali'nin yanında yer alması ve bazı devlet görevlerine getirilmesinden çıkardığı yorumlardı. Bu ithamlarıyla Muaviye, hem kendi iddiasına destek bulabiliyor hem de Hz. Ali'yi büyük bir baskı altına sokarak sindirmeye gayret ediyordu.⁷⁷

Muaviye b. Ebî Süfyan, Hz. Ali'yi bertaraf etme sürecinde kullanmış olduğu bu etkili yöntemi, daha sonra kendi iktidarı süresince bu defa Hz. Ali taraftarlarını sindirme amacıyla kullanmıştır.

Her ne kadar ortak düşmanları olan Haricîler'in etkisiz hale getirilmesi uğruna ortaya çıkan zorunlu işbirliği, iktidar ve Hz. Ali taraftarları arasında belli bir sükunet ortamı oluşturmuş olsa da, Şam'da başlatılan bir gelenek, ilişkilerin her daim gergin kalmasına sebep olmuştur. “Sebb” şeklinde ifade edilen, Hz. Ali ve taraftarlarının kötülenmesi, Hz. Osman ve taraftarlarının ise övülmesi temeline

⁷⁵ Belâzurî, *Ensab*, IV, 21; Ya'kûbî, *Tarih*, II, 238; İbn Abdîrabbîh, *el-İkd*, I, 25.

⁷⁶ Demircan, Adnan, *Ali-Muaviye Kavgası*, İstanbul, 2002, s. 78.

⁷⁷ Demircan, *Ali-Muaviye Kavgası*, s. 84.

dayanan bu uygulama⁷⁸, Muaviye tarafından kararlılıkla işlenmiştir. Öyle ki Muaviye, bu uygulamanın aksatılmamasını valilerine de sıkı sıkı tembih ederek, sebbi resmî bir devlet politikası haline getirmiştir. Aslında böyle olacağının ilk işaretleri, Muaviye tarafından halifelığının daha ilk zamanlarında verilmişti. O, halife olduğunda Hz. Ali taraftarlarının yoğun olarak yaşadığı önce Kufe, ardından da Basra'dan beyat aldıktan sonra buradan ayrılışı sırasında Hz. Ali'ye lanet okuyup durmuştu.⁷⁹ Bir anlamda, iktidarın muhalefet üzerindeki koyu gölgesini temsil eden, serin nefesini hissettiren bu uygulama, Muaviye iktidarının güçlü valileri Mugîre b. Şu'be ve Ziyad b. Ebîh dönemlerinde de istikrarla sürdürülmüştür. Her ne kadar Mugîre'nin Kufe valiliği esnasında herkes fikirlerini –eyleme dönüştürmedikçe⁸⁰– açıkça söyleyebilecek ve savunabilecek kadar müsamahalı bir ortam⁸¹ oluşmasına rağmen, Hz. Osman'ın yüceltilirken, Hz. Ali ve sevenlerine lanet okunması şeklindeki sindirme kampanyasında bir aksama olmamıştır.

Muaviye, siyasî muhaliflerine karşı yürüttüğü bu psikolojik baskı ve karalama kampanyasına bir de ekonomik kısıtlamaları ekleyince, Hz. Ali taraftarları üzerindeki baskı bir kat daha artmıştır. Bunun açık bir örneği, Hz. Ali taraftarlarının önde gelen ismi Hucr b. Adiy ile Kufe valisi Mugîre b. Şu'be arasında geçen bazı konuşmalar da görülür. Vali Mugîre'nin Kufe mescidinde Hz. Ali aleyhinde cümleler sarfettiği sırada, Hucr'un ona karşı çıkarak “Sen ihtiyarlıktan kimi seveceğini şaşırılmışsın. Sen önce bize, kestiğin maaşlarımızı ver. Senin bunu yapmaya hakkın yok; senden öncekilerin yapmadığı bir şeye çok düşkün oldun” diye bağırması, diğerleri de “bizim boş lafa karnımız tok; biz kesilen maaşlarımızı istiyoruz” diyerek üzerlerindeki baskının yükünden şikayetlerini ve nasıl mağdur edildiklerini yüksek sesle dile getirmişlerdir.⁸²

Muaviye, kitle veya grup psikolojisi üzerinde uyguladığı bu baskı yöntemini, elbette bireysel bazdaki muhaliflerini sindirme noktasında da kullanmıştır. Örneğin, Muaviye, Haricîler'in önde gelenlerinden Havser b. Vedda'yı faaliyetlerinden vazgeçirmek için babasını Havser'e gönderdi. Babası da, oğluna içinde bulunduğu durumun duygusallığını, zorluğunu göstermek için Havser'e oğlunu getirdi.

⁷⁸ Belâzurî, *Ensâb*, XIII, 5720; Taberî, *Tarih*, II, 12-20; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 472. Ayrıca konu hakkında kapsamlı bir araştırma için bkz. Varol, M. Bahaüddin, “Emevîler'in Hz. Ali ve Taraftarlarına Hakaret Politikası Üzerine”, *İSTEM*, yıl: 4, sy. 8, (2006), s. 83-107.

⁷⁹ Belâzurî, *Ensâb*, XIII, 5720; Taberî, *Tarih*, II, 12; İbn A'sem, *Fütûh*, II, 298.

⁸⁰ Aycan-Sarıçam, *Emevîler*, s. 15.

⁸¹ Taberî, *Tarih*, V, 174; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 421.

⁸² Taberî, *Tarih*, V, 253 vd.; Mes'ûdî, *Mürûc*, III, 1-12; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, V, 241-143; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 233 vd.

Bu baskı hali karşısında dahi Havsere'nin verdiği cevap, Hariciler'in psikolojisini ve fikir dünyasını göstermesi açısından manidardır: "Bir kafirin mızrağının ucunda sallanmak, bana oğlumdan çok daha sevimsizdir."⁸³

Muaviye benzer bir yöntemi, Hz. Ali'nin Faris varisi olup, nüfuzu ve elindeki, beytümale ait mallar nedeniyle iktidarı için potansiyel bir muhalif olarak gördüğü Ziyad b. Ebîh'i kendi saflarına çekme sürecinde de kullanmıştır. Ziyad'ı önce tehditkar sözlerle⁸⁴ ardından elindeki malların kendisine bırakılacağı vaadiyle beyat etmeye çağırarak Muaviye, olumlu cevap alamayınca Ziyad'ın Basra'da yaşayan aile fertleri üzerinde baskı kurma yoluna gitmiştir. Bu işle ilgili olarak görevlendirdiği Busr b. Ebî Ertat'a, Ziyad'ın oğullarını ve bazı akrabalarını tutuklattırması, ayrıca Ziyad'a, Muaviye'ye gitmesini aksi takdirde çocuklarını öldüreceğini ifade eden bir de mektup yazdırmıştır. Gelişmelerden endişeye kapılan Ziyad'ın üvey kardeşi Ebû Bekre, bizzat halifenin huzuruna çıkarak ondan hapisteki akrabalarının serbest bırakılmasını talep etmiştir. İktidar-kabile ilişkilerini dengede tutmayı tercih eden Muaviye, onun bu talebini reddetmemiştir.⁸⁵

5. Propaganda

Muaviye b. Ebî Süfyan'ın siyaset sahnesinde başarılı olabilmek amacıyla başvurduğu yöntemlerin başta gelenlerinden biri de, gerek birey ve gerekse toplum psikolojisi üzerinde yüksek bir etki gücüne sahip olan "bilinçli propaganda"dır. İfade etmek gerekir ki Muaviye, muhalif olarak gördüğü kişileri bertaraf etme yolunda yoğun olarak kullandığı bu propaganda yöntemini, sindirme ve karalama faaliyetleri ile iç içe yürütmüştür.

Hız. Osman'ın katledilmesi ve ardından Hız. Ali'nin halife olmasından sonra, hilafet hususunda daha net adımlar atan Muaviye, bu süreçte yoğun bir propaganda faaliyeti yürüterek halifeye karşı tahrik ettiği halkın desteğini kazanmak için büyük çaba sarfetti. Örneğin, Hız. Osman'ın, eşi Naile tarafından Şam'a gönderilen kanlı gömleği, yine Naile'nin olay sırasında kılıç darbesi ile kesilen parmakları⁸⁶, halifenin katilleri veya fitnenin sebepleri olarak afişe edilen isimlerin yazılı olduğu mektup⁸⁷, özellikle Şam halkını galeyana getirmeye yetmişti. Bu malzemeleri Şam Camii'nde teşhir ederek halkı de-

⁸³ Belazurî, *Ensâb*, IV, 165.

⁸⁴ Belazurî, *Ensâb*, IV, 189; Dineverî, *Ahbâru't-Twâl*, 221; Ya'kûbî, *Tarih*, II, 218.

⁸⁵ Taberî, *Tarih*, V, 169; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 415-416.

⁸⁶ Taberî, *Tarih*, IV, 562; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 98.

⁸⁷ Belâzurî, *Ensâb*, I, 592-593;

rinden etkileyen Muaviye, önemli bir taraftar desteği sağladı ki, özellikle Şamlılar, Muaviye'nin argümanlarından etkilenmeye çoktan hazırды.⁸⁸ Muaviye, bu yolla bir yandan Hz. Ali'nin halifeliğinin meşruiyetini ortadan kaldırmaya çalışırken, öte yandan kendi davasında ne kadar haklı ve meşru olduğunun propagandasını yapmaktaydı. Sonuç olarak bu propaganda öyle boyutlara ulaşmıştı ki, Şamlılar, Hz. Osman'ın katili olarak Hz. Ali'yi öldüreceklerine dair yemin ettiler.⁸⁹ Nitekim, Hz. Ali'nin Muaviye'den beyat alması için ona gönderdiği elçisinin geri döndüğünde ona Hz. Osman'ın kanlı gömleği altında ağlaşıp intikam almaya yemin eden elli bin⁹⁰ veya altmış bin kişiden bahsetmesi⁹¹ Muaviye'nin ne denli etkili bir propaganda yaptığını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Üstelik, Muaviye'nin Hz. Ali'yi hedef göstermesi, onu halifeye isyan eden bir vali olarak algılanmaktan kurtarmış, bir başka ifade ile kendisi ile Hz. Ali arasındaki bir mesele olmaktan çıkarıp Hz. Ali ile Hz. Osman arasındaki bir duruma dönüştürmüştür.⁹²

Hz. Osman'ın öldürülmesini, adeta siyasî bir kan davasına dönüştüren Muaviye, bu konuyu işleyerek, Suriye'deki varlığını iktidara alternatif kılma yolunda büyük çaba harcadı. Bu doğrultuda işe, maktul halifenin katillerinin derhal bulunup cezalandırılması propagandasıyla başlayan Muaviye, bir süre sonra yeni bir tartışma açarak Hz. Ali'nin halifeliğinin meşruluğunun sorgulanması ve halifenin bir şura tarafından seçilmesinin gerekliliğini telkin etti ki,⁹³ özellikle bu ikinci adım, Muaviye'nin iktidar hesaplarına delalet eder demek mümkündür. Zira başlangıçta Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılması veya kendilerine teslim edilmesi durumunda beyat edeceği şeklinde daha temkinli bir üslup kullanan Muaviye⁹⁴, daha sonra iddialı bir üslup ile, katiller teslim edilse bile beyat etmeyeceğini ve şura talebini dillendirmişti.⁹⁵ Görünen o ki bu durum, mücadelesinin başından beri Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılmasından başka bir hedefi olmadığını ileri sürerek insanları etrafında toplayan Muaviye'nin gerçek maksadını ortaya koymaktadır ki, bu da Hz.

---

⁸⁸ Demircan, *Ali-Muaviye Kavgası*, s. 113.

⁸⁹ Belâzurî, *Ensâb*, I, 592-593; İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 74; İbn Kesir, *el-Bidâye*, VII, 254.

⁹⁰ Dineverî, *Ahbârü't-Twâl*, s. 143.

⁹¹ İbn Hibban, *Kitâbü's-Sikât*, I-II, Haydarabad, 1975, c. II, s. 276-277.

⁹² Onat, Hasan, *Emevîler Dönemi Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, Ankara, 1993, s. 41.

⁹³ Aycan, *Muaviye b. Ebî Süfyan*, s. 134.

⁹⁴ Taberî, *Tarih*, IV, 562; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 146; İbn Kesir, *el-Bidâye*, VII, 259.

⁹⁵ Minkarî, *Vak'atu Siffîn*, s. 200; İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 88-90; İbn Abdirabbih, *el-İkd*, V, 80, 81.

Ali'nin yeri olan hilafet makamını elde etmekten başka bir şey değildir⁹⁶ şeklindeki yorumları desteklemektedir. Nitekim ileriki yıllarda, oğlu Yezid'i veliaht tayin etmesi de, onun şura ile halife tayini ısrarında pek de samimi olmadığını göstermiştir.⁹⁷

Muaviye, bu süreçte iki önemli yol takip etmiştir ki, bunlardan biri, her türlü siyasî çareye başvurarak insanları kendi saflarına çekmek, diğeri de, mücadelesinde haklı olduğunu gösterecek ayetlerin veya hadislerin desteğine başvurmaktır.⁹⁸ Nitekim Muaviye, Hz. Osman'ın velisi olarak onun kanını talep ederken, kendisine "Sen kim, Hz. Osman kim! Sen sadece Ümeyyeoğulları'ndan birisin; Osman'ın çocukları bunu talep etmeye senden çok daha layıktırlar" diyenlere, şu ayeti delil getirerek akrabalık hakkını kullandığını belirtiyordu: "Allah'ın haram kıldırıldığı canı haksız yere öldürmeyin. Kim haksız yere öldürülürse, onun velisine (hakkını alması için) yetki verdik.(Fakat o da) öldürmede aşırı gitmesin (katil yerine, katilin akrabasını veya katille beraber bir başkasını öldürmesin). Çünkü kendisine yardım edilmiş(yetki verilmiş)tir."⁹⁹

Öte yandan, Ümeyyeoğulları ve onların liderleri konumundaki Muaviye'nin, maktul ve mazlum halifenin yakınları olarak, ondan sonra hilafetin kendilerinin hakkı olduğunu düşündüklerini gösteren bir takım rivayetlerin yanı sıra,¹⁰⁰ hadis olduğu belirtilen bazı haberler de gelen rivayetler arasındadır. Buna göre Muaviye şöyle demiştir: "Birgün Rasûlullah'ın (s.a.v.) abdest suyunu döküyordum. Kafasını kaldırdı ve bana şunları söyledi: "*Benden sonra ümmetimin işlerini sen yükleneceksin; o zaman geldiğinde onların iyiliklerini taltif et, kötülüklerini affet*" buyurdu. Muaviye konuşmasının devamında, "Ben bu makamı elde edene kadar ümit içinde yaşadım" demişti.¹⁰¹

Muaviye'nin, Hz. Peygamber'e yakınlıklarını ileri sürerek Hz. Ali'nin hilafete layık olduğunu savunanlara karşılık, kendisinin de Hz. Peygamber'e onlar kadar yakın olduğunu ifade ettiği haberlere göre, Muaviye, bunu kanıtlamak için şu görüşlerin propagandasını yapmıştır: Hz. Peygamber'e katiplik yapması, kardeşi Ümmü Habibe'nin Hz. Peygamber'le evli olması, Hz. Ömer ve Hz. Osman tarafından vali olarak tayin edilmesi, anne ve babasının toplumdaki yeri, Hz. Ali'ye Hicaz ve Iraklılar'ın beyat etmesine karşın, Şamlılar'ın da

⁹⁶ Kutluay, Yaşar, *İslâmiyette İtikadî Mezheplerin Doğuşu*, Ankara, 1995, s. 49.

⁹⁷ Akbulut, Ahmet, *Sahabe Devri Siyasî Hadiselerin Kelâmî Problemlere Etkileri*, İstanbul, 1992, s. 208.

⁹⁸ Aycan, *Muaviye b. Ebî Süfyan*, s. 134.

⁹⁹ İsrâ, 17/33.

¹⁰⁰ Minkarî, *Vak'atu Sıffîn*, 63; İbn A'sem, *Fütûh*, I, 550-556.

¹⁰¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I-VI, İstanbul, 1982, II, 101; İbn Abdırabbih, *el-İkd*, V, 122; Zehebi, *Nübelâ*, III, 131.

kendisine beyat etmesi, dolayısıyla hilafet işinde onunla denk olduğu.¹⁰²

Muaviye, siyasî hayatı boyunca yürüttüğü propaganda faaliyetlerinde, toplumu yönlendirme konusunda etkili bir güce sahip olan şair, hatip ve hatta müzisyenleri de değerlendirmeyi bilmiştir. O, kendi fikirlerini yaymak ve arzu ettiği doğrultuda bir kamuoyu oluşturmak için onlara hayli cömert davranmıştır.¹⁰³ Öyle ki, bu aşırı cömertliği karşısında kendisine hayret edenlere o, “Bir savaş bundan çok daha fazlasına mâl olur” derdi.¹⁰⁴

Muaviye'nin şair ve hatiplerden istifade ettiği yerlerin başında, Hz. Osman'ın katlinden sonra öfke, intikam, hüzün gibi hislerin öne çıktığı, toplumun duygusallığının zirve yaptığı dönem gelir. Hz. Osman'ın kanlı gömleğinin Şam Camii'nde sergilenerek adeta bir ağlama duvarı haline getirildiği o günlerde¹⁰⁵ şairler ve hatipler, coşturucu şiir ve konuşmalarıyla halkı, halifenin katillerini bir an evvel cezalandırmaya davet ederek¹⁰⁶, konunun halkın vicdanında her daim sıcak kalmasını sağladılar.

Yine, Hz. Osman'ın katledilmesinin ardından Ümeyyeoğulları'nın ve liderleri konumundaki Muaviye'nin, maktul halife Hz. Osman'a olan akrabalıkları, onun varisleri olmaları hasebiyle halifelik onlara verilmesi gerektiğini savunan görüşler, Muaviye'nin çevresindeki en yakın şairlerden olan Ferzad ve Ahtal tarafından halkın beynine adeta nakşedilmiştir.¹⁰⁷

6. Asabiyetten Faydalanması ve Kabileler Arası Denge Politikası

Kendisi de geniş bir aile ve kabileye mensup olan Muaviye, güçlü bir idareci olabilmek ve gerçek bir otorite kurabilmek için kabileciliğin önemini farkındaydı. O, evvela kendi kabilesi olan Ümeyyeoğulları ile olan ilişkisini bir denge ve düzen içerisine soktu.

¹⁰² Muaviye'nin bu fikirler üzerinden yapmış olduğu propagandanın Suriye'de ne denli etkili olduğunu, onların, hilafetin Muaviye'nin hakkı olduğuna ne denli inandıklarını göstermesi açısından şu örnek çarpıcıdır: Emevîler'den sonra Abbasîler iktidara geldiğinde, bazı Şamlılar'ın Ebu'l-Abbas'la yaptıkları bir görüşmede ona “Vallahi, siz iş başına gelinceye dek, Rasûlullah'ın akrabaları arasında ona, Ümeyyeoğulları'ndan başkasının varis olabileceğini bilmiyorduk.” şeklindeki ifadeleridir. Aycan, *Muaviye b. Ebî Süfyan*, s.136.

¹⁰³ İbn Abdîrabbîh, *el-İkd*, VII, 19-21; İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 182.

¹⁰⁴ İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-Ahbâr*, I, 63.

¹⁰⁵ Akbulut, *Sahabe Devri*, s. 164.

¹⁰⁶ Halife b. Hayyat, *Tarih*, (thk. Ekrem Ziya el-Ömerî), Riyad, 1985, s. 177; İbn Abdîrabbîh, *el-İkd*, V, 47.

¹⁰⁷ Aycan, *Muaviye b. Ebî Süfyan*, s. 51.

Bununla birlikte yaşadığı toplumda ağırlığı olan nüfuzlu kabilelerle evlilikler gerçekleştirerek, gücüne güç kattı.

Muaviye b. Ebî Süfyan, Suriye valiliği sırasında gerçekleştirdiği fetihler, elde ettiği ganimetlerle kurduğu disiplinli, sağlam bir ordu ve yürüttüğü dengeli siyasetle Suriye’de başlı başına bir düzen oturtmuştu. Hz. Ömer’in vefatının ardından Hz. Osman’ın iş başına gelmesi ile, bu düzenin gücü, ağırlığı gün yüzüne çıktı. Şüphesiz ki, Muaviye’nin Suriye bölgesindeki bu mutlak otoritesinin arkasında, kendi kabilesinden ziyade, sırtını dayamış olduğu Kelb kabilesinden aldığı kuvvet gelmekteydi. Önce kendisi bu kabileden biriyle evlendi, sonra da Hz. Osman’ı evlendirdi.¹⁰⁸ Bunun yanı sıra, Suriye bölgesinin tamamı Şam valiliğine yani Muaviye’ye bağlanınca o, Temimoğulları, Kaysoğulları, Esedoğulları, Rabîa ve Mudar kabilelerini de belli yerlere yerleştirerek durumunu kuvvetlendirdi ve artık Hicaz’dan gelen Müslümanların muhalefetlerine pek itibar etmez oldu.¹⁰⁹

İktidar olduğu dönem boyunca Muaviye, sabık halife Hz. Osman’ın içine düştüğü sıkıntıları gördüğü için, idaresinin iplerini hiçbir zaman kendi kabilesinin ellerine teslim etmedi. Bir başka ifadeyle onları, sembolik sayılabilecek görevlerle yetinmeye mecbur etti. Asıl kadroları ise ehliyet ve liyakat sahibi olduklarına inandığı tecrübeli kişi ve kabilelere teslim etti ki, bunlar arasında Sakif kabilesinin yeri büyüktür. Geçmişten gelen köklü ilişkiler ağının¹¹⁰ ve Sakif kabilesinin fitne hadiselerinde tarafsızlığını korumasının¹¹¹ verdiği deneyimle Muaviye, en önemli şehirlerini Mugîre b. Şu’be ve Ziyad b. Ebîh gibi Sakifli kimselere emanet ederek, iktidarını zinde tuttu.

İktidarının selameti açısından kabilelerin doğru ve dengeli bir şekilde istihdamını hedefleyen Muaviye, muhalifetin başını çeken Haricî ve Şii grupları etkisiz hale getirme noktasında da kabilelere başvurmuştur ki, gönüllü veya gönülsüz olarak kurulan bu menfaat ortaklığı, Muaviye’nin hedeflerine hizmet etmiştir.

Tıpkı Hz. Ali’ye olduğu gibi, Muaviye’ye de açıktan isyan eden ve devletin en önemli iç sorunlarından biri olan Hariciler, halifeliğinin daha ilk günlerinde Suriye ordusunu mağlup edince, bu duruma sinirlenen Muaviye, bunun hesabını Kufe’deki kabilelerden sormuş; “içinizden çıkan bu aşırılarınızı halletmedikçe size benim yanımda ne

¹⁰⁸ İbn Hibban, *Kitâbü’s-Sikât*, II, 248.

¹⁰⁹ Aycan, *Muaviye b. Ebî Süfyan*, s. 73.

¹¹⁰ İbn Hişam, *es-Siretü’n-Nebeviyye*, (thk. Mustafa es-Sekka ve ark.), I-II, Kahire, 1955, c. II, s. 483; Yakut el-Hamevî, *Mu’cemu’l-Buldân*, I-V, Beyrut, 1979, c. IV, s. 9-12.

¹¹¹ Zehebî, *Nübelâ*, III, 9.

eman ne de rızık vardır”¹¹² diyerek bu işi onlara havale etmişti. Muaviye'nin bu konuşması Kufeliler'i hayli endişelendirmiş olacak ki, bazı kabileler, Hariciler arasında bulunan mensuplarını onlardan uzaklaştırdılar. Bunlar arasında, Eşca kabilesi Haricî liderlerden olan Ferve b. Nevfel, Tay kabilesinden Ka'kaa b. Nefr, Benî Şeyban kabilesinden İtris b. Urkub gibi isimler vardı.¹¹³

Muaviye'nin idare ile kabileler arasında işbirliği oluşturma gayreti, onun valilerinin politikalarına sirayet etmiştir. Gerek Mugîre b. Şu'be, gerekse Ziyad b. Ebîh kendi bölgelerinde, bir yandan, Haricîler'e yardım ve yataklık eden kişileri kastederek bu işin daha fazla uzamaması konusunda halkını uyarırlarken, öte yandan kabile reislerini toplayarak onlara, kabile fertlerine sahip çıkmaları, asayiş bozmamaları, bozanları da aralarında barındırmamaları şeklindeki taleplerini net bir dille ifade etmişlerdir.¹¹⁴

Hariciler'in bertaraf edilmesi noktasında iktidar ile Haricî mensupları olan kabileler arasında kurulan zorunlu işbirliğinden çok daha fazlası, iktidar ile Şia arasında kurulmuştur. Zira, Hariciler hem Muaviye'nin hem de Şia'nın ortak düşmanıydı. Bilindiği gibi Hz. Ali, bir Haricî tarafından öldürülmüştü. Şia'nın gönlünde yanan bu intikam ateşinin farkında olan ve onu iktidarının menfaatleri doğrultusunda yönlendirmeyi, Hariciler'le baş etme yöntemi haline getiren Muaviye, bu sayede hem iki ana muhalifinin gücünü birbiri eliyle zayıflatmış hem de kendi ordusunun bu süreçte yıpranmasına izin vermemiş oluyordu.

Sonuç olarak, Muaviye'nin kabilelere karşı yürüttüğü siyaset hakkında özetle şunları söylemek mümkündür: Muaviye b. Ebî Süfyan, her ne kadar nüfuzlu bir kabileye mensup olsa da, bunun yeterli olmadığını; zira sınırları sürekli genişleyen ve dolayısıyla sosyal yapısı da çeşitlenen bir ülkenin sağlıklı bir şekilde yönetilebilmesi için yönetimini daha geniş toplum kesimleri üzerine kurması gerektiğinin farkındaydı. Bu farkındalığın ışığında kurduğu kadro ile, kabileler üstü bir konum elde etmiş; ayrıca, kazandığı bu sosyal meşruiyetle asabiyetin tesirinde kalmak bir yana, asabiyeti yönetmeyi, yönlendirmeyi başarmıştır. Nitekim zaman zaman kabilecilikten doğan problemler ortaya çıktığında, bu kabileler üstü statüsü ile sorunların üstesinden gelmiştir. Örnek vermek gerekirse, iktidar oluş sürecinde kendisine koşulsuz destek veren, bu nedenle de Şam'daki Mudariler'den daha fazla maaşla taltif edilen Yemeniler'in, bu konumlarını istismar ederek Mudarlılar'ı bölgeden süreceklere dair tehditkâr sözleri gündeme gelince, Muaviye, onlara göz dağı vermek

¹¹² Belazurî, *Ensab*, IV, 164.

¹¹³ Halife, *Tarih*, 203; Belazurî, *Ensâb*, IV, 164; Ya'kûbî, *Tarih*, II, 217.

¹¹⁴ Taberî, *Tarih*, V, 182-184; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 426.

ve böyle bir kararın ancak kendisine ait olabileceğini göstermek için, dört bin Kayslı'ya bir defada maaş vermekle kalmamış, Kayslılar'ı kolay kara seferleriyle vazifelendirirken, Yemenliler'i daha zor ve riskli olan deniz savaşlarına göndermiştir.¹¹⁵

7. Politik Girişimler ve Siyasî Komplolar

Muaviye b. Ebî Süfyan'ın, hayatının gerek siyasî gerekse askeri mücadele safhalarında stratejik hile veya politik tuzaklara başvurduğuna dair pek çok belirgin örnek vardır. Bunlardan biri, Muaviye'nin, Mısır valisi Kays b. Sa'd b. Ubade ile halife Hz. Ali'nin arasını açması olayıdır.

Muaviye, Hz. Ali'ye karşı mücadelesinde rakibini zayıflatmak için, onun en başarılı valilerinden olan Mısır valisi Kays b. Sa'd'ı hedef olarak belirledi. Zira Kays, Mısır'da Hz. Ali adına başarılı bir idare sergileyerek halkın beyatını almıştı; sadece Hz. Osman taraftarlarının bulunduğu Heribta bölgesi halkı beyat etmeseler de Hz. Ali'ye itaat edeceklerini beyan etmişlerdi. Bu uzlaşma neticesinde Kays da onların üzerine gitmedi, hatta sorun çıkmaması açısından onlara izzet-i ikramda bulundu. Aslında bu durum, sıkıntılı günler yaşayan Hz. Ali adına, Mısır'da belli bir sükunetin sağlanması demekti. Nitekim bunu fırsata dönüştüren Muaviye, harekete geçti. Önce, Kays'a Irak valiliğini vaad ederek onu kendi tarafına çekmeye çalıştı, fakat başarılı olamayınca devreye yeni bir plan soktu. Bu plan doğrultusunda Kays'ın aslında kendisinin tarafında olduğu, bunun işareti olarak da Heribta halkına nasıl da ikramlarda bulunduğunu söylemekle kalmadı, Kays'tan mektuplar aldığı şayiasını yayarak Kays'ı görevinden aldirmek için türlü girişimlerde bulundu.

Kulağına gelen bu haberler karşısında Hz. Ali, söylenenlerin doğru olup olmadığını anlamak için valisini sınama yoluna gitti ve Kays'a, Heribta halkına karşı mücadele ve savaş emri verdi. Ancak Kays, bunun yeni sorunlar doğurmaktan başka hiçbir işe yaramayacağı şeklindeki kanaatinde sabitti. Halifenin ısrarı karşısında, şayet kendisine güvenilmiyorsa azledilmesini talep eden Kays, nihayetinde Hz. Ali tarafından görevinden alındı.¹¹⁶ Böylece Muaviye, Kays'ı Mısır'ın idaresinden uzaklaştırarak, oranın ele geçirilmesi konusunda

---

¹¹⁵ Apak, Adem, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi-3 [Emeviler Dönemi]*, İstanbul, 2008, s. 47-48. (Ayrıca asabiyet hususunda detaylı bilgi için bkz. Apak, Adem, *Asabiyet ve Erken Dönem İslâm Siyasî Tarihindeki Etkileri*, İstanbul, 2004).

¹¹⁶ Taberî, *Tarih*, IV, 552-555; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, I-XVIII, (thk. Muhammed Abdülkadir Ata-Mustafa Abdülkadir Ata), Beyrut, 1992, V, 99; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 138; İbn Kesir, *el-Bidâye*, VII, 253; Makrizî, *Hıtat*, I-II, Bağdat, 1970, c. I, s. 300.

büyük bir adım atmış olurken¹¹⁷, Hz. Ali, Muaviye'nin gerçekleştirdiği siyasi entrika ile, Mısır'da her yönden Muaviye'ye denk ve onunla baş edebilecek kabiliyette önemli bir bürokratını kaybetmiş oldu.¹¹⁸

Stratejik hileler yoluyla ve yerinde yaptığı müdahalelerle sürece yön verebilen Muaviye, benzer bir yöntemi Siffin Savaşı'nda devreye sokmuştur. Buna göre Muaviye, Siffin Savaşı'nda tam anlamıyla hezimete uğramak üzereyken, vali ve danışmanlarından olan Amr b. el-Âs'ın teklifiyle kolay kolay kimsenin aklına gelmeyecek bir fikri devreye soktu. Muaviye'nin emri ile Suriyeli askerler, mızraklarının ucuna Kur'an sayfalarını takmak suretiyle¹¹⁹, savaşı askerî boyuttan çıkararak başka mecralara taşımış oldu. Suriye ordusunun bu fotoğrafının bir tuzak olduğu, ordusunun çoğunluğu tarafından fark edilmiş olsa da Hz. Ali, geri kalan kısmı bu tuzağa düşmemeleri konusunda ikna edemedi.¹²⁰

Hz. Ali'nin öldürülmesinin ardından ise Muaviye için işler iyice kolaylaşmıştı. Zira karşısında, kendisine rakip olabilecek denklikte bir lider yoktu. Bugüne kadar aştığı engeller düşünülürse, Hz. Hasan'ın hakkından gelmek, onun için "tereyağından kıl çekmek" mesabesindeydi.¹²¹ Nitekim, Kudüs'te "emirü'l-mü'minin" olarak halktan beyat alan Muaviye¹²², Iraklılar'ın da Hz. Hasan'a beyat ettiklerini öğrenince, büyük bir ordu ile son hamlesini yapmaya koyuldu. Hz. Hasan da onları karşılamak amacıyla bir ordu hazırlayıp Medain'e kadar geldi¹²³ ancak iki ordu arasında bir savaş cereyan etmedi. Bunun sebepleri arasında zikredilen ve Muaviye'nin kurnazlık dolu bir başka stratejik hilesine delalet eden bu haberlere göre Muaviye, Hz. Hasan'ı kendisiyle anlaşmaya değil savaşıma teşvik eden Kays b. Sa'd'ın, kendisiyle para karşılığı anlaşarak savaş fikrinden vazgeçtiği¹²⁴ veya Kays'ın öldüğü¹²⁵ şeklindeki sahte haberlerle Irak ordusunun dağılmasına sebep olmuştur.

---

¹¹⁷ Aycan, *Muaviye b. Ebî Süfyan*, s. 103.

¹¹⁸ Apak, *İslâm Tarihi*, II, 321.

¹¹⁹ Minkarî, *Vak'atu Siffin*, s. 481; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 32-33; İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 102; Taberî, *Tarih*, V, 48-49.

¹²⁰ Minkarî, *Vak'atu Siffin*, s. 489.

¹²¹ Demircan, *Ali-Muaviye Kavgası*, s.186.

¹²² Taberî, *Tarih*, V, 161, İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 202. Muaviye'nin Hz. Hasan'ın karşısında kendisi halife ilan ederek beyat almasıyla, ilk defa İslam Devleti'nin iki halifesi olmuş oldu. Zira Muaviye de Hz. Hasan gibi İslam aleminin bir bölümünün beyatına sahip olan bir halife konumuna oturmuştu. Dural, Osman Nuri, *Muaviye b. Ebî Süfyan'a Yöneltilen Eleştiriler*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), S.Ü.S.B.E., Konya, 2007, s. 44.

¹²³ Dineverî, *Ahbârü't-Twâl*, 218; Taberî, *Tarih*, V, 160.

¹²⁴ Ya'kûbî, *Tarih*, II, 214.

¹²⁵ Mes'ûdî, *Murûc*, III, 9; Zehebî, *el-İber*, I, 35.

Stratejik girişimler noktasında Muaviye'nin dehasını gösteren istisnâî bir örnek vardır ki o da, "istilhâk" yani Ziyad b. Ebîh'i kendi nesebine katarak onu "anne ayrı baba bir kardeşi" ilan etmesidir. Şöyle ki, kendisine beyati reddeden, Hz. Ali döneminin güçlü Faris valisi Ziyad b. Ebîh, Hz. Ali taraftarlarını etrafında toplayarak kendisine karşı ciddi bir hareket başlatacağı endişesi taşıyan Muaviye'nin uyuklarını kaçırmaktaydı. O, başlangıçta hiçbir teklifine yanaşmayıp tehdidine aldırmayan Ziyad hususunda yakın dostu Mugîre b. Şu'be'nin devreye girmesiyle onun beyatını almaya muvaffak oldu.¹²⁶ Bu gelişmenin ardından Muaviye, kendi ailesi başta olmak üzere pek çok kişinin tepkisine rağmen radikal bir kararla Ziyad'ın, kardeşi yani, "Ziyad b. Ebî Süfyan" olduğunu ilan etti ve onu bir de Basra valiliği ile ödüllendirdi.¹²⁷

8. Tehdit/Gözdağı

Muaviye b. Ebî Süfyan, muhaliflerini sindirmek maksadıyla, hitabet yeteneğiyle birleştirdiği tehdit ve gözdağı yöntemini de etkili bir şekilde kullanmıştır. Bunun ilk örneklerini, onun siyasî hayatının daha başlangıç yıllarında görmek mümkündür.

H. Osman döneminin sonlarına tekabül eden, ülkenin her tarafından gelen şikayetlerin arttığı ve halifenin bu durumun baş sorumlusu olarak gösterildiği çalkantılı yıllarda 33/653 senesinde Hz. Osman'ın gözde valisi Muaviye, halifeden aldığı yetki ile Hicazlılar'a açıkça gözdağı veren net bir konuşma yapmıştı. Bu konuşmasında Muaviye onlara, Allah'ın onları İslam ile nimetlendirdiğini, sonraki neslin onları örnek aldıklarını, Mekke ve Medine'nin de kutsal mekanlar kılındığını, ancak onların bu nimetlerle şımararak idareye karşı yanlış işler yaptıklarını ifade ettikten sonra, eğer böyle giderse ne sonraki nesillerin örnek alacağı kişilerin ne de diğer şehirlerin ardından gideceği kutsal şehirlerin ayakta kalacağını net bir dille söyleyerek muhalif gördüğü kişilere açıkça gözdağı vermişti.¹²⁸

H. Osman'ın Medine'de gün geçtikçe yalnızlaştığının ve yaklaşmakta olan tehlikeli şeylerin farkında olan Muaviye, halifeyi Şam'a götürmek niyeti ile Medine'ye geldi, ancak teklifi halife tarafından

¹²⁶ Taberî, *Tarih*, V, 161, İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 202.

¹²⁷ Taberî, *Tarih*, V, 176-178; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 422-423. Buna göre Ziyad, Ebü Süfyan'ın Taife yaptığı bir seyahat esnasında, Ziyad'ın annesi olan Sümeyye ile ilişkiye girmesi sonucu dünyaya gelmişti. İşte Muaviye h. 44/m.664 senesinde, bir grup şahidin, Ebü Süfyan'ın bu olayı itiraf ettiğini işittiklerine dair şahadetlerini delil göstererek, Ziyad'ı kardeşi ilan etti.

¹²⁸ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, 50.

kabul görmedi.¹²⁹ Halifeyi Şam'a götüremeyen Muaviye, ona karşı yürütülen muhalefetin başı olarak gösterdiği ve aralarında Hz. Ali'nin de bulunduğu Muhacirin'i tehdit ederek onlara, halifeye herhangi bir şey olması durumunda kılıcını eline alacağını¹³⁰, halifeye bir zarar gelirse bunun onlar için bir felaket olacağını söylemekten geri durmadı. Bunun üzerine Hz. Ali'nin, Muaviye'nin bu itham dolu sözlerine karşı çıkarak onunla tartıştığı rivayet edilmektedir.¹³¹ Burada önemli olan bir diğer husus da, Muaviye'nin daha o zamandan kendini halifenin velisi konumuna oturttuğu ve daha halife hayatta iken onun haklarının hamisi rolünü üstlenerek siyaset sahnesinde Şam'a başrol oynatmaya çalıştığıdır.¹³²

Muaviye'nin, tehdit ve gözdağı ile sindirme yönteminin bir diğer örneği de, Muaviye'nin kendisi için ciddi tehlike olarak gördüğü Ziyad b. Ebih'i kontrol altına alma çabaları sırasında karşımıza çıkar. O, daha Hz. Ali hayatta iken, çöküntü sürecine giren halifeye, başarılı valiliği sayesinde taze kan getireceği endişesi ile Ziyad'ı tehdit etmeye başlamıştı.¹³³ Bu tehditler karşısında Ziyad'ın cevabı da en az Muaviye'nin sözleri kadar tehdit dolu idi: "Şaşılacak şey, şu ciğer yiyen kadının oğlu beni tehdit ediyor! Rasulullah'ın amcasının oğlu, Muhacirler ve Ensar onunla benim aramdadır. Eğer Emiru'l-Mü'minin'in izin verirse, ciğer yiyen kadının oğlunun hakkından gelirim".¹³⁴

Muaviye, kendi iktidarı yıllarında da gerekli gördükçe, özellikle Hariciler'e karşı Şiiler'in kullanılması sürecinde tehdit silahını kullanmıştır. Daha işin başında Kufe halkına hitaben Hariciler'i kastederek, "Bu aşırılarınızı halletmedikçe, size benim yanımda eman ve rızık yoktur" diyerek hem can hem mal varlıkları açısından genel bir tehditte bulunmuş, bu sözlerini de iktidarı boyunca bilhassa valileri vasıtasıyla icraata geçirmiştir.¹³⁵

9. Askerî Mücadele/Müdahaleler

Muaviye'nin, muhaliflerini bertaraf etme noktasında son çare olarak uyguladığı yöntemlerden biri de askerî mücadele ve müdahalelerdir. Bu konudaki örnekleri, Hz. Ali'ye karşı giriştiği mücadele

¹²⁹ Taberî, *Tarih*, IV, 345; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 79; Zehebî, *Tarihu'l-İslâm*, II, 435; İbn Kesir, *el-Bidâye*, VII, 169.

¹³⁰ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 33.

¹³¹ Taberî, *Tarih*, IV, 344-345.

¹³² Apak, *İslâm Tarihi*, II, 266.

¹³³ Aycan, *Muaviye b. Ebî Süfyan*, s. 168.

¹³⁴ Belâzurî, *Ensâb*, IV, 189; Dineverî, *Ahbâru't-Twâl*, 221.

¹³⁵ Halife, *Tarih*, 203; Belâzurî, *Ensâb*, IV, 163.

sürecinde olduğu gibi, hilafeti Hz. Hasan'dan devralışı ve daha sonra kendi iktidarı döneminde özellikle Hariciler'e karşı verdiği mücadele safhasında da açıkça görmek mümkündür.

Hz. Ali'nin halifelliğini tanımayarak, hilafetinin meşru olmadığı iddiasıyla ona karşı mücadele süreci başlatan Muaviye, mücadelesinin sonlarına doğru rakibiyle sıcak savaşa girmekten kaçınmamıştı.¹³⁶ Zira bu karşılaşma, Muaviye'nin onca zamandır Hz. Ali'ye karşı yürüttüğü isyan hareketinin nihaî noktasıydı.

Yenilgiyle sonuçlanmakta olan askerî bir hezimetin, kendi lehine siyasî bir zafere dönüştüğü Sıffin Savaşı'ndan sonra da askerî faaliyetlerini sistematik bir şekilde sürdüren Muaviye, Hz. Ali'yi iyice yıpratmak için dizi askerî faaliyete girişti. Önce Mısır, daha sonra da Irak, Hicaz ve Yemen'i ele geçirdi.¹³⁷ Her ne kadar Hz. Ali buraları geri aldıysa da çok zor bir duruma düşmüş¹³⁸ ve iyice kan kaybetmişti.

Muaviye, kendi iktidarı boyunca uğraşmak zorunda kaldığı ve üstesinden gelmek için iyi-kötü her yolu denediği iki ana muhalif grup olan Hariciler'i ve Şia'yı bertaraf etme noktasında da, çoğu kez son safha olarak, askerî müdahaleye başvurmuştur.

Bir yandan, kendisine beyat etmeleri için daha önce bahsedilen her türlü metodu denediği ancak olumlu cevap alamadığı Hariciler¹³⁹, diğer yandan beyatlarını aldığı halde devlet düzenini bozarak halkı isyana teşvik etmekle itham ettiği Şiiler¹⁴⁰, askerî zeminde de sonuna kadar mücadele etmiştir. Örneğin, hiçbir şekilde idare ile uzlaşmaya ikna olmayıp yaklaşık on altı defa ayaklanan Haricî gruplar, ancak askerî müdahale ile sindirilmiştir¹⁴¹. Yine iktidara karşı Şii muhalefetin temsilcisi ve giderek yükselen sesi olan Hucr b. Adiy ve arkadaşları, toplumsal huzurun sağlanması adına uzun süren polis takibatı neticesinde ölüme mahkum edilmiştir.¹⁴²

O, ilk etapta bazen vaadlerle süslediği hoşgörülü tavrı, diyalog arayışları, bazen psikolojik, ekonomik baskılar, bazen de gözdağı ve tehdit suretiyle ikna yolunu sonuna kadar kullanmış, bu yolların tıkanıp nokta da askerî müdahaleyi kaçınılmaz görmüştür. Nite-

¹³⁶ Minkarî, *Vak'atu Sıffin*, 151 vd.; İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 93; Ya'kübî, *Tarih*, II, 187; Mes'ûdî, *Murûc*, II, 385.

¹³⁷ Yakubi, *Tarih*, II, 197-200; Taberî, *Tarih*, V, 133-136.

¹³⁸ Aycan, "Muaviye", *DİA*, XXX, 333.

¹³⁹ Belâzurî, *Ensâb*, IV, 163; Taberî, *Tarih*, V, 165-166, 172-176.

¹⁴⁰ Taberî, *Tarih*, V, 256-257; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 233 vd., İbnü'l-Cevzî, *Muntazam*, V, 241-243.

¹⁴¹ Belâzurî, *Ensâb*, IV, 163-183.

¹⁴² Belâzurî, *Ensâb*, IV, 250-252; Taberî, *Tarih*, V, 257 vd., İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 326 vd.

kim Muaviye bu anlayışını, daha önce de zikredildiği üzere, “Paranın iş gördüğü yerde konuşmaya, konuşmanın iş gördüğü yerde kırbaça, kırbacın iş gördüğü yerde kılıca gerek yoktur”¹⁴³, “Ziyad’ın kılıcıyla kazandığından çok daha fazlasını, ben dilimle kazandım”¹⁴⁴ gibi sözleriyle de ifade etmiştir.

10. Öldürme/Siyasi İnfaz ve Suikastler

Kaynaklarımızda, Muaviye’nin, doğruluğuna inandığı hedeflerini gerçekleştirebilme uğruna, zaman zaman çeşitli şekillerde gerçekleştirilen siyasi infazlarla, muhalif gördüğü kimseleri yolunun üzerinden kaldırdığına dair rivayetler mevcuttur.

Daha önce de bahsedildiği üzere, Hz. Ali’nin halife olduğu yıllarda, Mısır’ın başarılı valisi Kays b. Sa’d’ın aralarında Hz. Osman taraftarlarının da bulunduğu tüm halkı kucaklayan uzlaşmacı siyasetine, yerinde bir müdahale ile son vermeyi hedefleyen Muaviye, iyi planlanmış bir hamle ile halife ile valinin arasını açmayı ve nihayetinde vali Kays’ı azlettirmeyi başarmıştı.¹⁴⁵ İşte, Hz. Ali’nin Kays’tan sonra, maktul halife Hz. Osman’ın katillerinden sayılan Muhammed b. Ebî Bekr’i vali tayin etmesi ile daha müsait şartlara kavuşan Muaviye, eline geçen bu kozla iyice rahatlamıştı ki, Hz. Ali bu başarısız tayininden vazgeçerek onun yerine Eşter’i Mısır’a tayin etti.¹⁴⁶ Eşter gibi dişli bir kimsenin Mısır’a vali olması ise Muaviye açısından tehlikeli idi. Bu yüzden Eşter’in tayin haberi Muaviye’ye ulaştırıldığı anda ondan kurtulmanın çaresi arandı.¹⁴⁷ Sonunda, bazı maddî vaadler karşılığında bir gayri müslim ile anlaşarak infazına karar verilen Eşter, kendisine sunulan zehirli bal şerbetini içmek suretiyle öldürüldü.¹⁴⁸

Muaviye, kendi halifeliği döneminde de benzer icraatlarla anılmıştır ki bunlardan biri, Hims valisi Abdurrahman b. Halid b Velid’in zehirlenmesi olayıdır. Bu infazın sebebi olarak Abdurrahman’ın, Bizans topraklarına yaptığı seferlerde gösterdiği başarıların, ona, Suriyeliler nezdinde giderek artan bir itibar kazandırması¹⁴⁹ veya Yezid’in veliahtlığı için bir tehlike arz etmesi gösteril-

¹⁴³ İbn Kuteybe, *Uyûnü’l-Ahbâr*, I, 62; Belâzurî, *Ensâb*, IV, 21, Ya’kübî, *Tarih*, II, 238; İbn Abdirabbih, *el-İkd*, I, 25.

¹⁴⁴ İbn Kuteybe, *Uyûnü’l-Ahbâr*, I, 63.

¹⁴⁵ Belâzurî, *Ensâb*, III, 163; Taberî, *Tarih*, V, 552-555; İbnü’l-Esir, *el-Kâmil*, III, 138-139; İbn Kesir, *el-Bidâye*, VII, 313.

¹⁴⁶ Taberî, *Tarih*, V, 96-97.

¹⁴⁷ Aycan, *Muaviye b. Ebî Süfyan*, s. 119.

¹⁴⁸ Belâzurî, *Fütûh*, 229; Ya’kübî, *Tarih*, II, 194; Taberî, *Tarih*, V, 96; İbn Hibban, *Kitabü’s-Sikât*, II, 298; Mes’ûdî, *Murûc*, II, 420.

¹⁴⁹ İbn Abdirabbih, *el-İkd*, V, 39; Mes’ûdî, *Murûc*, II, 347.

se de her iki durumda da Abdurrahman'ın Suriye halkı nezdinde hayli muteber hale gelmesi ve dolayısıyla bu durumdan Muaviye'nin rahatsızlık duyması sonucu ortaya çıkmaktaydı.¹⁵⁰ Dolayısıyla bu durum karşısında Muaviye'nin, İbn Âsâl isimindeki kişiyle, yine bir takım maddî vaatler karşılığında anlaşarak Abdurrahman'ı zehirlettiği rivayet edilmektedir.¹⁵¹

Muaviye'nin, iktidarının ve devlet otoritesinin sarsılmazlığı adına yaptığı benzer bir uygulamayı da Hz. Ali taraftarlarının önde gelen ismi Hucr b. Adiy'ın öldürülmesi olayında görmekteyiz. Muaviye'nin Kufe valisi Ziyad b. Ebîh, huzursuzluk çıkararak devlet ve milletin birlik-bütünlüğünü bozan faaliyetlere giriştiği gibi gerekçelerle, uzun bir kovalamacadan sonra Hucr b. Adiy ve beraberindeki bir grubu yakalamıştı. Tutuklanan bu gruptan bir kısmı, kabile büyüklerinin araya girmeleri ve Muaviye nezdindeki kredilerini kullanmaları suretiyle serbest bırakılmıştı. Hucr'un da affı için devreye girildiyse de Muaviye bu teklife sıcak bakmamış, Hucr'un tehlikeli bir ele başı olup serbest kaldığı takdirde yeniden şehirde fitne çıkarabileceğini sebep göstererek idam edilmesini emretmişti.¹⁵²

Bu noktada yinelemek gerekir ki, Muaviye, hilm ve teennî ile hareket ederek mecbur kalmadıkça şiddete başvurmamayı kendi uygulamalarında tercih etse de, aynı müsamahayı valilerinin göstermesinden hoşnut olmamış, onların merkezî otoriteye güç katacak her türlü icraatlarına, sertlik ve şiddet dolu olsalar da, ses çıkarmamış, hatta destek olmuştur.¹⁵³

Sonuç

Muaviye b. Ebî Süfyan, gerek iktidara uzanış sürecinde ve gerekse kararlı, bilinçli adımlarla elde ettiği iktidarı süresince, kendi kişilik özellikleriyle de bütünleştirdiği belli başlı siyaset ilkelerini, riyaset metodlarını kullanarak muhaliflerini veya muhalif olarak gördüğü kimseleri yolundan atmayı, önündeki engelleri kaldırmayı hedeflemiştir.

Kimi zaman her türlü maddî-manevî teklif ve vaatlerle uzlaşma yolları arayan ve müsamahasının öne çıktığı yöntemler, kimi zaman da zikredilen bu yöntemlerin işe yaramadığı, yeterli olmadığı veya amaca hizmet edemediği yerde devreye sokmaktan hiç de çekinmediği tehdit, baskı, sindirme, yıldırma, hatta öldürerek ortadan kaldırma

¹⁵⁰ Aycan, *Muaviye b. Ebî Süfyan*, s. 149.

¹⁵¹ Taberî, *Tarih*, V, 227.

¹⁵² Belâzurî, *Ensâb*, IV, 250-252; Taberî, *Tarih*, V, 257 vd.; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 326 vd.

¹⁵³ Aycan, "Muaviye", *DİA*, XXX, 334.

gibi metodlarla Muaviye, ister birey, ister grup, isterse kitle bazındaki muhaliflerini bertaraf etmeyi bilmiştir.

Esasen Muaviye, doğduğu aile ve yaşadığı çevrenin ikramı olan riyaset ortamının getirdiği tecrübenin yanı sıra, Hz. Ömer ve Hz. Osman döneminde Suriye bölgesinde uzun müddet yapmış olduğu valiliği süresince elde ettiği siyasî nüfuz, askerî ve ekonomik gücünü, siyasî zekasıyla harmanlamıştır. Böylece o, olayların karşısında edilgen bir pozisyona düşmemiş, bilakis onları kendi amaçlarına hizmete edecek bir seyre sokmayı başarmıştır. Siyasî hayatındaki bu başarıyı, tesadüflere veya şansa borçlu olmayacak şekilde iyi yapılmış plan ve gözlemlerle temellendiren, ayrıca kendi artılarının yanı sıra muhaliflerinin eksilerini de görüp değerlendirebilen Muaviye, bu özellik veya kriterlerin süzgecinden geçmiş olan çeşitli –meşru veya gayrı meşru yöntemler sayesinde muhaliflerini bertaraf etmiş, nevi şahsına münhasır bir lider olarak İslam Tarihi'ndeki yerini belirlemiştir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I-VI, İstanbul, 1982.
- Akbulut, Ahmet, *Sahabe Devri Siyasî Hadiselerin Kelamî Problemlere Etkileri*, İstanbul, 1992.
- Algül, Hüseyin, *İslâm Tarihi*, I-IV, İstanbul, 1991.
- Apak, Adem, *İslâm Siyaset Geleneğinde Amr b. el-Âs*, Ankara, 2001.
- ....., *Anahatlarıyla İslâm Tarihi-3 [Emeviler Dönemi]*, İstanbul, 2008.
- Aycan, İrfan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebi Süfyan*, Ankara, 2001.
- ....., "Muaviye b. Ebu Süfyan", *DİA*, c. XXX, s. 332-334.
- ....., İrfan - Sariçam, İbrahim, *Emeviler*, Ankara, 1993.
- Belâzurî, *Ensâb*, IV, (thk. İhsan Abbas), Beyrut, 1979,
- ....., *Futûhu'l-Büldân*, (thk. Rıdvan Muhammed Rıdvan), Beyrut, 1983.
- Cahız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, (thk. A. Muhammed Harun), I-IV, Kahire, 1948.
- Demircan Adnan, *Ali-Muaviye Kavgası*, İstanbul, 2002.
- Dineverî, *el-Ahbârü't-Twâl*, (thk. Ömer Faruk Tübbâ), Lübnan-Beyrut, ts.
- Dural, Osman Nuri, *Muaviye b. Ebî Süfyan'a Yöneltilen Eleştiriler*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), S.Ü.S.B.E., Konya, 2007.
- Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar fi Tarihi'l-Beşer*, I-IV, İstanbul, 1286.
- Gadban, Münir Muhammed, *Muaviye b. Ebâ Süfyan*, Dımaşk, 1980.

- Halife b. Hayyat, *Tarih*, (thk. Ekrem Ziya el-Ömerî), Riyad, 1985.
- İbn A'sem, *Kitâbü'l-Fütûh*, I-IV, Beyrut, 1986.
- İbn Abdilberr, *el-İstîâb fî Marifeti'l-Ashâb*, I-IV, Beyrut, 1940.
- İbn Abdirabbih, *el-İkdü'l-Ferîd*, (thk. Müfid Muhammed Gamiha ve ark.), I-IX, Beyrut, 1987.
- İbn Asâkir, *Tarihu Medineti Dimaşk*, (thk. Ali Şîri), I-LXXVIII, Beyrut, 1977.
- İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*, I-IV, Beyrut, 1940.
- İbn Hibbân, *Kitâbü's-Sikât*, I-II, Haydarabad, 1975.
- İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, (thk. Mustafa es-Sekka ve ark.), I-II, Kahire, 1955.
- İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (thk. Ahmed Ebü Mülhem ve ark.), I-XV, Beyrut, 1988.
- İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyase*, (thk. Taha Muhammed ez-Zeynî), I-II, Kahire, 1967.
- ....., *Kitâbü'l-Meârif*, Beyrut, 1970.
- ....., *Uyûnu'l-Ahbâr*, (thk. Yusuf Ali Tavit), I-II, Beyrut, 1986.
- İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-IX, Beyrut, 1957-1960.
- İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Tarihi'l-Ümem ve'l-Mülûk*, I-XVIII, (thk. Muhammed Abdülkadir Ata-Mustafa Abdülkadir Ata), Beyrut, 1992.
- İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Tarih*, I-X, Beyrut, 1986.
- Kutluay, Yaşar, *İslâmiyette İtikadî Mezheplerin Doğuşu*, Ankara, 1995.
- Lammens, H., *Muâviye*, *IA*, VIII, 438-444.
- Makrizî, *Hıtat*, I-II, Bağdat, 1970.
- Mes'ûdî, *Murûcü'z-Zeheb ve Meâdinü'l-Cevher*, (thk. M. Muhyiddin Abdülhamid), I-IV, Kahire, 1964.
- Minkarî, *Vak'atu Sıffin*, (thk. Abdüsselam Harun), Beyrut, 1990.
- Onat, Hasan, *Emevîler Dönemi Şii Hareketleri ve Günümüz Şiliği*, Ankara, 1993.
- Taberî, *Tarihü'l-Ümem ve'l-Mülûk*, (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), I-XI, Beyrut, 1967.
- Varol, M. Bahaüddin, "Emevîler'in Hz. Ali ve Taraftarlarına Hakaret Politikası Üzerine", *İSTEM*, yıl: 4, sy. 8, (2006), s. 83-107.
- Ya'kübî, *Tarih*, I-II, Beyrut, ts.
- Yakut, *Mu'cemu'l-Buldân*, I-V, Beyrut, 1979.

- Yiğit, İsmail, "Emeviler", *DİA*, XI, 87-104.
- Zehebî, *el-İber fî Haberi Men Gaber*, (thk. Selahaddin Münecid), I-V, Kuveyt, 1960.
- ....., *Siyeru A`lâmi'n-Nübelâ*, (thk. Şuayb el-Arnaût), I-XXV, Beyrut, 1988.
- ....., *Tarihu'l-İslâm*, (thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî), I-XX, Beyrut, 1987.
- Zeydan, Corci, *İslam Medeniyeti Tarihi*, I-V, çev. Zeki Megamiz, İstanbul 1970.